

GRŠKA ZGODOVINA

PREDHOMERSKA GRČIJA:

VIRI:

- pisni: kretska linearna A pisava, linearna B pisava in ciprska linearna C pisava (še ne razrešena); najpogostejša je B - star ahajski dialekt – stara grščina -> mikenologija; samo sezname, ni večje zgod. vrednosti
- vsa poročila zgodovinarjev so poznejša: Herodot, Tukidid, Strabon, Pavzaniias
- junaška epika: Iliada -> historičnost dogodkov vprašljiva, napisana 500 let kasneje; ostali miti (trojanska vojna, Argonavti, Minos, Evropa, Sizif, ...) so majhne zgodovinske vrednosti za to obdobje
- negrški pisni viri: redki, nezanesljivi napisi faraonov (od 13. stol.), prva zanesljiva omemba je napis asirskega kralja Sargona II.
- pomembne so študije toponimov in dialektov
- najpomembnejši so arheološki materialni viri

PRIHOD INDOEVROPEJCEV V GRČIJO:

- območje ne najprimernejše za poselitev (V boljše od Z)
- Grki so se šteli za avtohtono prebivalstvo, čeprav to verjetno niso bili – preseljevanje ljudstev s S in SZ proti jugu je tudi njih potisnilo s panonskega območja (poljedelstvo, tkanje, volna, drobnica, govedo), vzpon t.i. vojaške demokracije, religija kaže močno povezanost z naravo, plemenske skupnosti
- datiranje njihove naselitve je težko – prazgodovinska doba, gotovo pred 12. stol., zelo verjetno je posledica te poselitve propad zgodnje heladske kulture okoli 1900.
- prazgodovinske kulture pred prihodom Indoevropcev:
 - 1.: 2. pol. 4. stol., Sesklo v Tesaliji in Korintu, neolitska kultura z naselji s kočami iz blata, primitivna keramika, kamnito orodje in orodje iz obsidiana
 - 2.: sredina 3. stol., Dimini v Tesaliji, utrjena naselja, značilen je pravokotni prostor imenovan Megaron, keramika (transilvanski vplivi)
 - 3.: 2500-2000, zgodnja heladska kultura, Tesalija, S Peloponez in osrednja Grčija, mediteranski značaj naselij, vpliv na jezik – Indoevropci so od staroselcev prevzeli precej imen, ni znano kako je potekal stik med njimi
 - 4.: 2000-1500, srednje heladsko obdobje, začetek prve indoevropske poselitve Grčije, postopno prodiranje plemen, menjavanje obdobjev vojne in miru, prišleki se uveljavijo kot vojaško in politično vodilni nad razvitejšim mediteranskim prebivalstvom; tri skupine dialektov: jonski, arkadsko-eolski (ahajski) in dorsko-zahodnogrški (časovno zaporedje precej nepoznano), kmečka kultura, rumena in siva keramika. V tem obdobju so v Anatolijo prispeli predniki Hetitov – zlitje med staroselci in Indoevropci -> prva hetitska država (1650), njena odprtost proti V pomembna za politični, gospodarski in duhovni razvoj območja obrobja Egejskega morja. Babilon pod Hamurabijem postane kulturna velesila v prednji Aziji. Egipt, fevdalna struktura države, bojni voz, vdor Hiksov, ki si ga za 100 let podredijo. Indoevropci so prodrli tudi proti Indiji – konec kultur Mohenjo Daro in Harappa.

MINOJSKA KULTURA:

- Kreta, dobre pomorske zveze z Egiptom, Sirijo, Malo Azijo, Grčijo in zahodom – sprejemanje različnih kultur in oddajanje svoje
- zgodnja minojska doba, 2200, gradnja palač v Knosu in Fajstu

- srednja minojska doba, 2000, dvorna kultura, starejša kmečka kultura propade, središče političnega in gospodarskega življenja so palače z mlini in delavnicami, usmerjenost v tostranstvo, varna lega otoka – dvorci so brez obzidja. Vzpon, trgovina z vzhodom – babilonski pečati, kretska keramika v Egiptu, egipčanski papirus in ideja o pisavi, egipčanski vplivi na arhitekturo in umetnost.
 - 1700, kultura na katastrofalen način propade (razlog ni znan), vendar si hitro opomore, prevlada Knosa, nove palače, naturalističen umetniški slog, veselje do življenja
 - nov razvojni vrh v 16. stol., velika vloga ženske, rafinirano življenje višjih slojev, razvoj linearne A in B pisave, pomembna je kretska religija – čaščenje narave in močan vpliv ženske, kulturna simbola sta rog in dvojna sekira, vera v demone in mešana bitja, čaščenje dreves in stebrov; razvile so se tudi povezave med Kreto in celinsko Grčijo.
 - temeljni historični problemi:
 1. nastanek minojske kulture (odnost do kulture Kikladov, priseljevanje prebivalstva in njihovi vplivi ...)
 2. državna in družbena ureditev Krete
 3. vzroki za zaton minojske civilizacije (naravni, vojaški ...)
 4. datiranje propada minojske civilizacije (1400 – sledi ji mikenska oblast, 1200 – razvoj na kopnem je potekal paralelno z razvojem na otoku – Knosos ves čas središče mikenske oblasti)

MIKENSKA DOBA:

- naselitev Indoevropcev v Grčiji je pustila malo sledi, materialni pogoji se niso takoj spremenili; srednja heladska doba: kmečka kultura, rumena in siva keramika, šibki stiki z zunanjim svetom, grobišče v bližini Miken
 - pozna heladska doba: od srede 16. stol., sprememba – veselje do boja, bojni voz, utrjeni dvorci in gradovi za bojevito plemstvo, prevlada indoevropskega elementa, simbol za to obdobje postanejo Mikene (tudi Tirinis), monumentalna arhitektura, na sredini gradu je bila palača z megaronom (sprva za živino), kjer je knez obedoval z gosti in vazali, okrog razvrščeni prostori za služinčad (urejeno, na Kreti kaotično)
 - višek konec 16. stol, izrazit padec v 15. in ponoven višek v začetku 14. stol.
 - najdbe v Mikenah, Tirinisu in Orhomeni, odkritje jaškastih grobov (knezov), domača obrt, zlasti zlatarske delavnice – zlate diademe, nagrobne plošče
 - ženska ima zelo obrobno vlogo
 - prehod iz 16. v 15. stol: kupolaste grobnice ogromnih dimenzij, levja vrata v Mikenah (1350) – monumentalnost; freske prikazujejo bojne in lovske scene.
 - državna ureditev: ni poznana, velika gradbena dela (cestno omrežje v Mikenah, izsuševanje zamočverjenega dela Kopajskega jezera – knezi z gradu Gla v Bojotiji) kažejo na obstoj centralne oblasti; grška epika omenja mikenska kralja Agamemnona in Evristeja, mitološko izročilo in Herino svetišče kažeta na obstoj državne tvorbe, vendar trajnejše, večje tvorbe očitno niso nastale; ob vojaških podvigih so izbrali vojaškega kralja – hegemon, njegove oblasti pa ne moremo dokazati za mirno dobo
 - sprva so bili Mikenci zgolj kopensko ljudstvo, kasneje pa so svoj vpliv razširili na morje – vrh 1400 – prevlada na Egejskem morju do Dorske selitve 12. stol – dokazi: postojanke na otokih, trgovanje z V Sredozemljem in J Italijo in Siciljo – mikenska keramika, način pokopa, regiliozni predmeti; ime za Grke takrat Ahajci
 - Hetitska država je ostajala za Grke zaprta, prišlo je tudi do politične odvisnosti nekaterih delov mikenskega sveta od Hetitov
 - vojaški uspehi mikenskih Grkov so temeljili na vojaški moči in organizaciji, vodilno vlogo plemstvo z bojnimi vozovi, pešci so imeli stolpast ščit, sulico in kratek meč; za velike podvige so se knezi med seboj povezovali in enega določili za hegemon

- za kasnejši razvoj Grkov je zelo pomembna mikenska religija – kasnejši Grki so od njih prevzeli veliko predstav o božanstvih, krajih in oblikah čaščenja, liturgično posodje in drug inventar, kult mrtvih ...

- osrednja vprašanja:

1. nastanek mikenske kulture (kdo so bili ti prišleki – oznaka Grki je sporna zaradi jezika, ki je 500 let starejši od homerske grščine – stopnja jezika, kdo ga je uporabljal in do kakšne mere je bil enoten?)
2. linearna B pisava in njen pomen
3. družbena in državna ureditev (teksti v B pisavi – koliko se da iz kasnejših izrazov sklepati o vsebini mikenskih? - wa-na-ka: kralj, ra-wa-ke-ta: zastopnik plemstva ali pa nekdo s pomembno vojaško funkcijo, e-qe-ta: kraljevi spremljevalec v vojaški/kulturni vlogi, qa-si-re-u: nadzornik kovaških delavnic – med navadnim ljudstvom in plemstvom, kasneje prevzame vlogo kralja, da-mo: skupina ljudi z določenim pravnim statusom, do-e-ro: suženj

DORSKA (egejska) SELITEV:

- pred 1200 zajame Sredozemlje (območje od Panonske nižine do Egipta in od Apeninskega polotoka do Mezopotamije) velika selitev; začne se s premiki prednikov Ilirov iz Panonske nižine proti jugu

- predniki Tračanov so bili potisnjeni proti vzhodu, Frigijce so potisnili v Malo Azijo

- poleg njih so pritisk najbolj občutili Dorci ki so se s severnega goratega dela Grčije selili proti jugu -dorska selitev, s tem končan proces indoevropelizacije Grčije; potek ni znan, trajala je več desetletij, morda celo stoletje

- prinese spremembe v etnični in jezikovni podobi Grčije – Dorci najprej zavzamejo obalo Peloponeza (Ahajce potisnejo v notranjost, kasneje se zlijejo z njimi), nato zavzamejo središča mikenske civilizacije (ki so že bila v zatonu, zato niso le Dorci krivi za njihov propad) – postanejo vodilni element na J in V Peloponezu

- v S in osrednji Grčiji ter na S Peloponezu so potekali podobni procesi – tja so prodrli t.i. severozahodni Grki – ti so si v Tesaliji ljudstvo podredili ali pa ga pregnali, v Bojotiji pa je prišlo do mirnega sožitja s starim eolskim prebivalstvom

- v istem obdobju je potekal tudi vdor traških ljudstev v Malo Azijo – vdor pomorskih ljudstev je povzročil propad Hetitske države, Ugarita, opustošenje Cipra ... ustavil jih je Ramzes III. v bitki pri Nilovi delti

- etnična podoba sveta se je spremenila – nastane vrsta srednje velikih in majhnih držav med Mezopotamijo in Malo Azijo (pod armejskim vplivom), vzpon doživita Asirija (srednjeasirska država) in Fenicija (pomorščaki in trgovci, pluli daleč na Z do J Španije, trgovali z Britanijo in notranjostjo Pirinejskega polotoka); pojavijo se tudi Etruščani

PREHODNA DOBA:

- 1100 začetek železne dobe, žarni grobovi vs. Pokopavanje, pogostejše dajanje orožja v grobove – ne le knežje -> orožje je postalo dostopnejše

- kolonizacija zahodne obale Male Azije – jonska selitev -> nadaljevanje egejske, kmalu po njej (1000), vsa grška plemena – združevali so se v politično-sakralne zveze – Jonci že v 8. stol., izvolili so kralja – basileusa, središče Pojzedonovo svetišče v Mikalah, Dorci – svetišče Apolona v Knidu, Eolci – morda Apolonovo svetišče v Grineju; poselitev obale nam prikazuje Iliada; v notranjost Grki niso uspeli prodreti

- v tujini so se izoblikovali temeljni grške skupne zavesti (Iliada); izoblikovala se je tudi polis (zaradi nevarnosti in sporov z domačim anatolskim prebivalstvom – majhna, obzidana naselja), nov, mestni način življenja – patriotizem, intenzivno notranjepolitično življenje, slabosti: slabo urejanje odnosov z drugimi podobnimi tvorbami, ni občutka za

večji prostor kot temelj politične ekspanzije ...

- likovna umetnost: prehod iz pozne mikenske kulture k zgodnji geometrijski dobi in (900) k geometrijskemu stilu odraža velike spremembe na tem območju – upodabljajo večinoma boj in vojno

- nastanek grške črkovne pisave je povezan z navzočnostjo Feničanov – trgovanje z visoko kvalitetnim blagom (tkanino in kovinskimi izdelki), na Grke so vplivali v umetnosti, jeziku in religiji; najpomembnejši je privzem feničanski konzonantne pisave (klinopis, ki izhaja iz Sirije), linearna B pisava je bila omejena le na malo število ljudi ki so jo obvladali, feničansko konzonantno pisavo pa so prilagodili grškim posebnostim – prva glasovna pisava v zgodovini človeštva, velike lokalne razlike (najpomembnejši je iz Halkide – razvoj latinske pisave); pisanje razširjeno že v 8. stol. (seznam), ni bila več omejena le na ozke kroge poznavalcev

- stvaritev junaških epov – prehod od plemstva na sloj poklicnih pevcev; Iliada in Odiseja, homersko vprašanje, zlitje mikenske kulture s takratnim svetom (8. stol.), oba epa sta nastala v plemiškem okolju – ideali so boj, zmaga, želja po plenu ..., podlaga za nastanek grške „nacionalne“ zavesti – vsa plemena so priznavala Homerja kot najvišjo avtoriteto – ideja grške enotnosti

- družbena ureditev: plemenskim skupnostim vladajo kralji (basileus), tem je podrejeno sicer precej samostojno plemstvo – pomembno vlogo med njimi ima obdarovanje, malo vemo o svobodnjakih, ki niso imeli velikega vpliva na politiko, med njimi pa so izstopali zdravniki, pevci, tesarji in kovači – tako kot trgovci so se selili, najnižji sloj so bili od plemiča odvisni in sužnji, ki pa niso imeli slabšega položaja od brezpravnih svobodnjakov; družba se je delila vertikalno – po klanih, plemiških družinah, ki so bile samostojne produkcijske enote v kmetijstvu z delovno silo, zato je bil položaj svobodnih kmetov precej težak; plemstvo je obvladovalo politično življenje in se opiralo na zemljiško posest in spremstvo, kraljeva oblast pa je začela propadati

- ves grški svet je živel v bojnem razpoloženju, najpomembnejši plen je bilo zlato, železo in ženske, nad krajami, gusarstvom, se niso zgražali

- osrednja vprašanja:

1. razlog za zaton mikenske civilizacije – ni zanesljivo da je bila uničena zaradi Dorske selitve, izkopavanja so pokazala, da so po razrušenju nekaterih palač postavili nove, večje, zato je vprašanje, ali je do razrušenj prišlo zaradi zunanjih napadov ali uporov znotraj državnih tvorb; nekateri dvomijo tudi v sam obstoj dorske selitve
2. historičnost trojanske vojne – razen epov ni dokazov o njej, spreminjanje ustnega izročila iz mikenske dobe
3. vprašanje uporabnosti Homerja kot historičnega vira, nevarnost posploševanja in poenostavljanja, najboljše rezultate dobimo s primerjanjem z rezultati arheologije, vendar to ni vedno mogoče (raziskovanje politične in družbene ureditve, družinskega prava ...)

ARHAIČNA DOBA:

VIRI:

- o obdobju med dorsko selitvijo in obdobjem tiranije (650) je zelo malo virov – maloštevilni arhaični napisi, materialni spomeniki in topografija
- problem je predvsem kronologija 8. in prve polovice 7. stol., šele v 2. polovici je možna sinhronizacija z zgodovino starega Vzhoda
- sezname zmagovalcev na olimpijskih igrah, spartanska lista eforov (8. stol.), seznam atenskih arhontov (7. stol.), seznam spartanskih kraljev (ustna tradicija do 9. stol.); ti sezname nam ne povedo veliko
- Hekataj: kronološka shema arhaične grške zgodovine na podlagi mitov, Helanik: zgodovina Grkov od prazgodovine, ki ne temelji na mitologiji, kratek pregled arhaične zgodovine tudi Tukidid; ostalo je ohranjeno le v fragmentih

STARI VZHOD IN NASTANEK GRŠKIH DRŽAV:

- močna povezava z zgodovino starega Vzhoda (Anatolija in Jonija), vzpostavljen pa je bil tudi stik z Egiptom, naselitveni prostor se je zaradi kolonizacije močno povečal
- Frigijci na hetitskem ozemlju izoblikujejo svojo državo, njihovo širjenje proti vzhodu ustavi srednjeasirska država, ponovni boji v času kraljev Mida in Sargona II.; Frigijci so imeli tesne politične in kulturne stike z Grki, sprejeli so nekatera anatolska božanstva, preko Joncev so imeli stike tudi z Grki v matični Grčiji (Midas omenjen kot soustanovitelj delfskega svetišča)
- Lidijci s svojo državo obvladajo Z Anatolije, njihov vzpon je povezan s kraljem Giga, težišče bolj proti Egejskem morju
- na JV Male Azije najdemo Kilikijo, ki je obvladovala prehode čez Taurus
- vpadi iranskega ljudstva Kimerijcev povzročijo propad Frigijcev, Lidijci pa si opomorejo in usmerijo svojo ekspanzijo na Z in s tem začnejo spopade z jonskimi mesti; v maloazijski prostor vstopijo tudi Medijci ki se 5 let spopadajo z Lidijo in nato podpišejo pogodbo o meji – razmerje moči pri katerem je bila vloga Grkov obrobna
- politična razcepljenost prednjeazijskega prostora je omogočila vzpon asirske države v 9. stol., ki je v času Asurnasirpala zaradi močne vojske z velikimi oblegovalnimi stroji postala najmočnejša država na svetu; prvi so izvajali preseljevanje celotnih ljudstev; največje širitve so se dogajale pod Tiglatpileсарjem III. in Sargonom II. (8. stol.), v tem času so prišli tudi v stik z Grki; višek v širitvi pomeni asirska osvojitve Egipta (671) v času Asurbanipala.
- Egipt je takrat doživel enega največjih padcev, anarhija, oblast je imela najemniška vojska, barbarizacija in dekadenca umetnosti, na neki točki celo razpad centralne oblasti in nastanek kneževin; Asirce so izgnali ko so se le-te ogrožali Kimerijci; z grškimi najemniki so prišli v Egipt tudi grški trgovci, najkasneje sredi 7. stol. je bila ustanovljena prva grška kolonija (keramika)
- politično in vojaško zavezništvo med Medijci in novobabilonsko državo konec 7. stol. uniči asirsko državo, zavzamejo prestolnice Asur, Ninive in Haran in si razdelijo ozemlje – ravnotežje moči novobabilonsko-medijski dualizem
- zaton Asirije vpliva tudi na Grke in njihovo slavljenje majhne grške polis
- kljub vplivom Vzhoda (filozofija, religija) je bil razvoj grškega sveta samosvoj

NASTANEK GRŠKE POLIS:

- Grčija v 8. in 7. stol. razcepljena na vrsto majhnih držav, ki so nastale po razcepitvi plemenskih zvez; vpliv geografskih danosti in partikularistični duh; ime po edinem mestu v državi; državnopravne razlike med mestom in podeželjem sprva ni bilo, kasneje je prevladalo mesto, kamor je bilo usmerjeno vse državno, versko in kulturno življenje
- prva pravno urejena država na svetu, temelj obstoja države je božja ideja (tako kot pri Asircih) – mestni bogovi zaščitniki
- prostorska omejenost povzroči izjemno koncentracijo političnega, verskega, kulturnega in gospodarskega življenja, zmernost v zunanji politiki in povezovanje z drugimi polis za doseganje večjih ciljev
- večje države zgolj v V Grčiji (Atika, Argolida, Tesalija ...) - geografske danosti; v Mali Aziji se niso razvile zaradi pritiska Lidijcev in Frigijcev

NASTANEK SPARTE:

- Dorci med selitvijo zavzamejo tudi Lakedajmon, sčasoma pride do sožitja z Ahajci, središče države postane Sparta (neobzidana – kaže na podreditev vse dežele); zemljo z žrebom razdelijo med vojščake, spartanskim veljakom najrodovitnejše dele v dolini; prebivalci, prej podrejeni ahajskemu plemstvu, zdaj postanejo nekakšni državni sužnji – heloti, ki obdelujejo plemiško zemljo, da se je plemstvo lahko posvečalo lovu, športu, politiki in vojskovanju
- že v 8. stol. naraščanje spartanskega vodilnega plemstva privede do pomanjkanja zemlje – to za razliko od ostalih držav (kolonizacija) rešujejo z osvajanjem, saj imajo dovolj močno vojsko -> mesenijske vojne za sosednjo Mesenijo, popolna helotizacija prebivalstva
- sredi 7. stol. v Meseniji velik upor helotov, ki Sparto večkrat pripelje na rob poraza, saj Mesenijce podprejo ostale sosede Sparte, Sparta pa je bila tudi v notranji krizi zaradi zahtev po ponovni razdelitvi zemlje; vojna se je končala s spartansko zmago – popolnoma so obvladali Mesenijo, odnose z ostalimi državami so urejali diplomatsko; konec osvajalske politike (tudi ker ni več presežka prebivalstva)

NASTANEK ATEN:

- z združitvijo več manjših državnih tvorb v 8. stol., po mitologiji naj bi jo ustanovil Tezej, vodili so jo knezi z rezidenco na akropoli
- v nasprotju s Sparto je prišlo do popolnega izenačenja med podeželjem in mestom

DRŽAVNA UREDITEV IN OBLIKE POVEZOVANJA:

- kljub nastanku polis so še vedno prevladovale plemenske skupnosti in vaške naselbine, vendar te v političnem življenju niso imele velikega pomena
- vse so po pomenu zaostajale za tesalsko državo iz 8. stol., poleg Sparte najmočnejše državne tvorbe v Grčiji, ki pa zaradi rivalstva med plemiškimi družinami še ni imela pomembne vloge
- v začetku 7. stol. Makedonci razširijo svojo oblast proti egejski obali, središče je bila trdnjava Aigai, kasneje nižinska Pella; s tem se zaključí doba naseljevanja Grčije
- kljub razdrobljenosti se rodi občutek skupne pripadnosti grškemu jeziku, uveljavi se enotno ime za vse Grke – Heleni
- vsegrški pomen dobijo tudi Delfi, svečeniki koledar z določitvijo praznikov bogov uvedejo enotnost na kulturnem področju; delfska amfiktionija v politično-sakralno zvezo poveže vse države srednje Grčije, vse enakopravne, imajo določene, pogosto zgolj teoretične obveznosti s področja mednarodnega vojnega prava

- pomemba je bila tudi Olimpija – od zač. 8. stol. na vsaka 4 leta športne igre, najprej samo za Peloponez, potem pa se je razširilo na ostali tudi čezmorski grški svet; čas božjega miru; tekmovalci so morali biti svobodni in grškega porekla

DRUGA (VELIKA) GRŠKA KOLONIZACIJA:

- Viri:
 - legende in prerokbe – orakliji iz Delfov o nastanku mest, večina brez historičnega pomena
 - ni je v homerskih epih, ker se je začela kasneje
 - sekundarni viri: Antioh iz Sirakuz – (danes izgubljena) zgodovina Italije in Sicilije, iz katere je črpal Tukidid v svojem opisu Italije; Timaj iz Tavromenija; geografski spis Psevdo-Skimnos; geograf Strabon
 - najpomembnejši bogati arheološki viri
- Skupne poteze zgodovinskega procesa in njihovi vzroki:
 - sredi 8. stol. se začnejo ponovne selitve Grkov, tokrat prostorsko in politično gledano veliko večje; nosilci gibanja so bili vsi sloji grškega prebivalstva, ki so se razširili po večjem delu Sredozemlja, le Asirija jim je preprečevala naselitev na obalah Sirije; kljub velikosti in intenzivnosti kolonizacije, ta ni bila centralno vodena; z njo se v Evropo prenese tudi polis
 - vodstvo je imelo grško plemstvo – ustanovitelji novih naselbin; izseljenci so se zbirali v pristaniščih matične Grčije – Halkidi, Korintu, Megari, Miletu ...; mesto, ki je dalo na razpolago ladje, je praviloma poslalo tudi ustanovitelja, ki so ga po smrti častili; tesne vezi med kolonijo in matično polis – na kulturnem področju, v politični ureditvi ... vendar je bila večina kolonij politično neodvisnih
 - vzroki: prenaseljenost, socialna in politična nasprotja v polis (nasprotovanje tiranom), trgovski in politični motivi (plovba in trgovina v Sredozemlju – pred kolonizacijo doba odkritij, najdbe vaz ...); vrsta vzrokov je vplivala tudi na izbiro kraja za ustanovitev kolonije
- Potek velike kolonizacije:
 - na V le nekaj trgovskih postojank, saj so kolonizacijo preprečevali Asirci
 - Z: napredek v navtiki, geografsko znanje in neenotna italska ljudstva so omogočili širjenje na Z: Halkidci v Kampaniji ustanovijo prvo in kulturno najpomembnejšo kolonijo na Z Kyme (vpliva na Etruščane in Rim), ki kasneje ustanovi Neapolis; obalo Sicilije zaradi trgovskih interesov kolonizirajo Halkida (Naxos, Ortygia, Himera ...), Korint, ki postane zaradi vojne med Halkido in Eretrejo vodilna trgovska sila (Sirakuze) in Megara (Megara Hyblaia) ter od vzhodnih Grkov Rodos (Gela in Akragas), v notranjost nisto prodrli (ljudstva Sikulov in Sikanijcev), Z pa je ostal v rokah Kartažanov; južno Italijo (predvsem Z obalo) so kolonizirali zaradi pomanjkanja zemlje na S Peloponezu: Ahaja (Kroton, Sybaris), Lokrida, Sparta (Tarent); za J Italijo se je zato uveljavil izraz Velika Grčija, iz Italije pa prihaja tudi izraz Graeci; daljni Zahod so obvladovali Fokajci, ki so za trgovanje ustanovili pomembno kolonijo Masalijo, ta pa najzahodnejšo Mainake, pomembna je bila tudi Nikaia, proti Fokajcem in Masalijcem so se povezali Etruščani in Kartažani in jih v pomorski bitki pri Alaliji 540 tudi premagali, s čimer se je tudi končalo obdobje grške ekspanzije na zahodu
 - Črno morje in morske ožine: Milet ustanovil ogromno kolonij, najprej jih ogrožajo vpadi Kimerjcev, nato se začne zlata doba miletske kolonizacije, ljudstvo Skitov jim je bilo naklonjeno, mešanje kultur (Skiti kupovali grške vaze, nakit..., Grki prevzeli njihov način oblačenja, navade...), trgovina s kovinami,

območje bogato z ribami, lanom, žitom ...; pomembne kolonije: Olbia, najbolj S in Z Tanais, na Z obali Istros, Tomoi, Odessos in Apollonia, ob ožini Propontide Abydos, Megara pa je ustanovila Kalchedon in pozneje Byzantion;

- S obala Egejskega morja in obale Jonskega morja ter navzočnost na Jadranu: negostoljubne obale Egejskega morja so začeli kolonizirati šele v 7. in 6. (revno prebivalstvo), ogrožali so jih Tračani, kolonije Thasos, Abdera, korintska Potedaia ... kolonije iz Halkide -> ime polotoka Halkidika; obale Jonskega morja je koloniziral Korint (trgovske poti proti J Italiji): Korkyra (Krf), Apollonia, Epidamnos, Ambrakia ...; na Jadranu je bila grška navzočnost zelo šibka, kolonij niso ustanavljali, so pa po Jadranu pluli predvsem Fokajci, Rodos, Korint – nastanek najstarejše naselbine na Korčuli je posledica bojev korintskega tirana Periandra okoli 600 s Korkiro – pobegli korkirski ujetniki
- obale S Afrike: Naukratis v Egiptu in predvsem Kyrene v Libiji – ohrani kraljevino, postane najmočnejša kolonija v Afriki, ki ustanavlja svoje kolonije in pomembna politična in gospodarska sila, ki konkurira Egiptu in Kartagini
- pomen kolonizacije: razširitev polis, ki prevlada nad plemensko državo, ustanovitev števila novih držav; stiki s tujimi ljudstvi – občutek skupne grške pripadnosti, mešanje kultur, mešane poroke ...; občutek pietete do metropole; pomen olimpijskih iger, ki so se jih udeleževale tudi kolonije; grški svet se izjemno poveča – Grki postanejo svetoven narod
- osrednja vprašanja: vzroki za kolonizacijo niso več sporni; novejša raziskava: najprej postojanke, nato naselbine; primerni pogoji za kolonizacija: poznavanje geografije, napredek v navtiki; upoštevanje dogajanj v metropolah, ki so kolonizacijo pospeševala ali zavirala; potek kolonizacije je bil zelo odvisen od razvoja v Grčiji, obratno pa ta ni vplivala na razvoj v Grčiji.

DRŽAVNA IN DRUŽBENA UREDITEV:

- Viri:
 - primarni virov je malo: fragmenti lirike in napisov, novci, nekaj materialnih virov, neugodna je tudi razporeditev virov – veliko za Sparto in Atene, zelo malo pa za Jonijo in zahodne predele
 - Heziod iz Askra: pesnitev Dela in dnevi, prvi govori o svoji usodi, opisuje kmečko življenje, slika razmere v družbi, izraža spoštovanje do bogov...
 - pesniki Arhiloh s Parosa (družbene razmere), Alkaj iz Lezba (spopadi med plemstvom in tirani), Solon iz Aten (elegije z namenom politično vzgajati Atence, vir o regormah Aten)
 - Velika reira: nasvet Delfov spartanskemu zakonodajalcu Likurgu, naj uredi svojo državo
 - sekundarni viri: Herodot, Aristotel, Ksenofont, Plutarh
- Razvoj gospodarstva in družbe:
 - družbeni spopadi v posameznih državah in spremembe v organizaciji vojske (obsega vedno več prebivalstva) privedejo do prehoda iz plemiške države v timokratsko in naprej v demokrasko ureditev – predvsem jonska mesta, Sparta in Atene pa sta imeli samosvoj razvoj
 - gospodarski razvoj: agrarno, dveletno kolobarjenje, leseno ralo; kovanje denarja v 7. stol. ne spremeni veliko – niso kovali majhnih nominalov, potrebnih v lokalni trgovini in pri manjših trgovskih poslih, zato so še vedno plačevali v naturalijah
 - družbene razmere v dobi aristokratske polis: pritiskanje plemiških veleposestnikov na male kmete, da bi jih pregnali z njihove zemlje, zadolževanje slednjih in zato izguba osebne svobode – suženjstvo dobi pomembno

gospodarsko vlogo, razvoj trgovine s sužnji; postopen prehod iz monarhične oblasti v plemiško državo – najprej z leti omejena, nato npr. v Atenah basileusa zamenja arhont, ki ima oblast le 1 leto in precej manj pooblastil – poleg njega vladajo še vojaški poveljnik in šestčlanski kolegij kot sodišče; plemstvo je bilo privilegirano, imelo je veliko zemljiško posest, značilna je bila reja konj – v boj so šli kot konjeniki z mečem, sulico in težkim oklepom, bojevali so se mož na moža, uporaba daljinskih izstrelkov je veljala za nečastno; proti tako močni oborožitvi vojska svobodnjakov ni dosti zalegla, in ker so bili tako širši sloji neuporabni v vojski in niso vplivali na politiko, so bili brezpravni in zaničevani, v nasprotju z maloštevilnim plemstvom, ki se je ukvarjalo večinoma z lovom, bojnimi igrami, tekmami z vozovi in Olimpijskimi igrami; iz plemstva je bil sestavljen tudi posvetovalni organ (v Atenah areopag), ki je stabiliziral razmere v državi; aristokratska polis je zamrla, ker se ni mogla prilagoditi napredku, predvsem v trgovini (temeljila je na kmetijstvu)

- nastanek hoplitske vojske in prehod v timokratsko ureditev: napredek v kovaški tehniki – bojevanje v falangi v zač. 7. stol., s tem se poveča število vojakov, ki morajo biti bolje disciplinirani, predani, in imeti privzgojen občutek vzajemnosti in odgovornosti; najprej je to taktiko uporabila Sparta -> razvoj v vojaško državo, sledile so ji druge države -> razvoj v hoplitsko državno ureditev – polnopravni so vsi za vojsko sposobni državljani – Solonova ureditev atenske družbe: konjeniki, zevgiti in teti (revno prebivalstvo, ki opravlja le pomožne vojaške službe) postane temelj politične ureditve v Atenah
- zapis veljavnega prava: od sredine 7. stol., zapisovanju prava se je plemstvo upiralo; prvi zakonodajalci so napol legendarne osebnosti: Harondar, Drakon, Zalevkos ..., pomemben je gortinski zakonik iz 5. stol., ki pa izraža številne starejše pravne uredbe, v fragmentih so ohranjeni tudi napisi iz Krete, Hiosa in Navpakta; namen: prepričati plemiško samovoljo in vzgajati državljane, obligacijsko, dedno in suženjsko pravo, zelo krute in stroge kazni
- **Nastanek in razvoj tiranije:**
 - 2. pol. 7. stol., Korint in Megara, nato Jonija in Sicilija, prodor posameznika v politiko -> enotna, k skupni ciljem usmerjena izvršna oblast in enotna notranja in zunanja politika, sklepanje političnih zvez in trgovski stiki, želja po podreditvi drugih skupnosti, družinska politika, dinastične poroke
 - na oblast so prišli po bojih s plemstvom ali drugimi ljudstvi (Lidijci – Milet); vrh tiranije je vladanje korintskega tirana Periandra 7. - 6. stol., ko Korint doseže višek svoje politične in gospodarske moči – množična proizvodnja keramike, orožja, nastanek pomorskega imperija, imperialistična politika (politično odvisne kolonije, agresivnost do sosedov)
 - v splošnem so skrbeli za dvig gospodarstva, opirali so se na ljudstvo in podpirali podeželske, ljudske kulte (zatreti so hoteli plemiško vzgojo – celo prepoved recitiranja homeskih epov)
 - politični emigranti so postali poklicni vojaki po svetu ali pa udeleženci v številnih kolonizacijskih podvigih
 - na Z se je tiranija najbolj uveljavila na Siciliji - „satansko okruten“ Falaris iz Akraganta
 - Sparta nikoli ni prišla pod tiransko oblast, v Atenah pa se je le-ta razvila precej pozno in v manj izraziti obliki

- Razvoj Sparte:
 - spartanska državna ureditev je nastala postopoma kot rezultat majhnega števila spartiatov v razmerju do podrejenega prebivalstva; oblast je okoli leta 700 določal prerokovan zakon Retra: dvojno kraljestvo, tridesetčlanski zbor starcev (posvetovalna vloga in vloga v kazenskem sodstvu) in vojaški zbor, ki je sprejemal pomembne odločitve (omejevanje kraljeve oblasti)
 - stoletje kasneje so sprva sakralni funkcionarji efori postali politični funkcionarji in kot zastopniki demosa vedno bolj zmanjševali kraljevo oblast, ki je bila na koncu omejena le na poveljevanje v vojni
 - večino spartanske vojske so sestavljali lakedajmonski periojki, ki niso sodelovali v vojaškem zboru, kar je še poslabšalo razmerje med polnopravnimi in nepolnopravnimi državljani
 - Sparta je svojo moč krepila na podlagi izkoriščanja helotov, ki so bili popolnoma podrejeni spartanskim gospodarjem in so morali plačevati ogromne davke
 - temelj države je bila spartanska vzgoja agoge, katere značilnost je bila skoraj popolna odsotnost zasebnosti v življenju in izrazito vojaško skupno življenje
 - v nasprotju s tem pa so bili Spartanci zelo dojemljivi za tuje kulturne dosežke – povezanost z vsegrškim življenjem, OI, prisotnost tujih pesnikov, monumentalne zgradbe, najdbe izdelkov arhaične umetnosti ...
 - vedno večje razlike v razmerju med heloti in spartiati in vedno močnejša volja po ohranitvi oblasti sta povzročila razvoj v vojaško velesilo na podlagi razvoja boja v falangi -> enakost na bojnem polju zahteva enakopravnost v življenju -> skupni obedi ne glede na premoženjske razlike, če nekdo ni mogel plačati prispevka zanje, ni bil več polnopraven
 - vzgoja v vojaškem duhu – ideal brezpogojne poslušnosti, pokornosti in odpovedi posvetnim dobrinam, dečke so iz družin vzeli že pri 7ih letih, zakon in družina sta bila le reprodukcijskega namena, zato je bil močan razvoj homoseksualnosti; mlade spartiate so šolali z institucijo krypteia, ki je pomenila nekakšen odprt lov na helote
 - kriza se je odražala tudi v prenehanju sodelovanja v kulturnem življenju Grčije, prepovedi uporabe zlatega in srebrnega denarja in uvedbi železnega, odslovicev tujcev ... v klasično dobo je Sparta stopila popolnoma militarizirana velesila
- Solonove reforme in razvoj Aten:
 - odvisnost množice prebivalstva od plemiških veleposestnikov je vodila v zadolževanje in osebno odvisnost, zato so se poostrila družbena nasprotja
 - prvi je poskušal tiranijo vzpostaviti olimpijski zmagovalec Kilon, ki pa mu ni uspelo, saj se mu v uporih niso pridružili mali kmetje
 - z Drakonovim zapisom veljavnega prava je bila izpolnjena najpomembnejša zahteva demosa
 - želje po pomorski ekspanziji – vojna z Mitileno za postojanko na azijski strani Helesponta je bila neuspešna (odločil jo je Periander), Solon je pa od Megare uspel pridobiti Salamino, ki jo je Atenam dokončno priboril šele Pejzistrat
 - Solon je tako pridobil veliko spoštovanja, s svojimi politično angažiranimi elegijami je pozival k pomiritvi med stanovi, postal je arhont, ramsodnik med stanovi in zakonodajalec, in tako dobil možnost reformirati atensko državo s socialnimi, gospodarskimi in državnopravnimi reformami
 - odpustitev dolgov je bil zelo radikalen ukrep, prepovedal je jamstvo z osebno svobodo in s tem ukinil zaslužnjevanje – zakoni so veljali tudi za nazaj, zato so bili vsi prodani ali zaslužnjeni Atenci ponovno svobodni, kar je ogrozilo položaj plemstva, podprlo kmete in krepilo državno zavest (državna korist pred zasebno)

- reforme denarja, mer in uteži, Solon je povečal konkurenčnost atenske trgovine s približanjem evbojsko-jonskemu novčnemu sistemu namesto peloponeškega
- uvedba timokratske ureditve: imetje in ne poreklo je postalo merilo za razdelitev političnih pravic – delitev na osnovi vojaške glede na pridelek žita: nad 500 mernikov: petstomerniki, najmanj 300: konjeniki, vsaj 200: zevgiti, manj teti – najpomembnejše funkcije zakladnikov in arhontov so pripadale le prvemu razredu, ostale pa tudi drugima dvema, teti pa so lahko v politiki sodelovali le preko ljudskega zbora in ljudskega sodišča, ki pa so imeli precejšnja pooblastila
- Solonova zakonodaja je prek prve Pomorske zveze dobila splošnogrško veljavo in prek tega vplivala tudi na kasnejšo rimsko pravo, nekatere odločbe pa so prišle celo v Justinjanovo kodifikacijo in vplivale na pravo srednjega veka in celo evropsko moderno pravo (npr. določba o pravici povezovanja v družbe/društva)
- dve temeljni ideji: doseči osvoboditev posameznika iz vezi rodovne družbe in ga postaviti v službo državnih interesov in podpirati trgovino in obrt: svobodno postavljanje oporoke, če nimaš otrok, popularna tožba – vsak je lahko vložil priziv na ljudsko sodišče, dovoljeno je bilo izvažati le olje, spodbujanje obrti, poseganje na zakonsko in ženitno pravo, uzakonjena politična aktivnost vseh državljanov od katerih je zahteval politično opredeljevanje
- ustanovil je svet štiristotih kot protiutež plemiškemu areopagu
- slabosti zakonodaje: šibka centralna oblast (letno menjavanje arhonata, ljudski zbor je bil preveč izpostavljen zunanjim vplivom), nejasna razmejitev med posameznimi institucijami (svet štiristotih in areopag si konkurirata)
- napetosti so se ohranile, saj niso vsi podpirali reform – bogato plemstvo in množica ljudi ki je še vedno ostala brez zemlje
- arhonta je po težavah zamenjala komisija desetih, oblikovale so se tri „stranke“: ljudje z ravnine, ljudje z obale in ljudje z gora, ki so v političnih bojih zmagali
- drugje v grškem svetu sta še vedno prevladovala aristokratska polis ali pa tiranija, kljub temu da se demokratičen duh v Joniji pojavlja že v 1. pol. 6. stol.
- Osrednja vprašanja:
 - kovanje denarja, datiranje začetka ni točno, sprva iz elektrona (zlato+srebro), kasneje srebrni nominali, sprva je služil javnim potrebam in šele kasneje postal temelj gospodarskega življenja; vprašanje je, koliko je to vplivalo na zaton aristokratske in kmečke civilizacije
 - neznana je kronologija hoplitskega načina bojevanja – ali je do tega prišlo zaradi gospodarskega in družbenega procesa s katerim je kmečki srednji sloj postal sposoben vojaške službe in si izbojeval politične pravice, ali pa je najprej prišlo do razvoja v vojski in prek tega do doseganja političnih pravic kmetov
 - odprto je tudi vprašanje vloge ženske, katere ugled je v arhaični dobi izrazito padel zaradi socialne krize; prvič se pojavita homoseksualnost in prostitucija; le Solon se približa ideji o enakopravnosti med spoloma
 - viri o starejši grški tiraniji so pomanjkljivi, večina jih je iz klasične dobe in so zato pogosto klišajske narave; dve smeri razlage nastanka tiranije: kot odraz družbenega gibanja, spopada med plemstvom in srednjim slojem ali kot pomembne osebnosti posameznika, ki se uveljavi poleg že izoblikovane polis

PERZIJA, GRČIJA IN ZAHOD PRED PERZIJSKIMI VOJNAMI:

- Viri:
 - Herodot, Tukidid, Aristotel; o družbenih razmerah pesnik Teognis; prvič pomembni tudi napisi; največ izročila je o tiranu Pejzistratu in njegovih sinovih; materialni ostanki: začetek gradnje Zevsovega templja in vodovod v Atenah

- (Pejzistrat) in vodovod na Samosu (Polikrat)
- večina poročil o bojih med Grki in Kartažani ter Etruščani je izgubljenih, deloma to ublaži fragmentarno ohranjena 10. knjiga Diodora Sicilskega
- za Perzijo pod Darejem I. so pomembni viri napisi in Herodotova poročila
- Nastanek Perzije in njen razvoj v velesilo:
 - 6. stol., vzpon Perzije na V in Kartažanov na Z, Grčija je pritisk zdržala zaradi vojaško močne Sparte, pomorske sile Aten in Sirakuz na Siciliji
 - Perzija se je pod Kirom II. osvobodila izpod oblasti Medijcev, sledila pa je dvajsteletna intenzivna ekspanzija, možna zaradi zgradbe in družbene ureditve države, pa tudi zaradi takratne situacije v celotni prednji Aziji
 - proti Perziji so se povezali Lidija, Egipt in Babilonija, kljub temu se je perzijska vojska izkazala za močnejšo in v bitki pri Sardah dokočno premagala Lidijo, ki si ni več opomogla
 - Perzija je začela svojo ekspanzijo v Jonijo, kjer so porušili in si podredili vsa jonska mesta razen Mileta, ki je dosegel obnovitev pogodbe, kot jo je imel z Lidijo; Grki so večinoma zapustili domovino
 - perzijski kralj je Malo Azijo prepustil oblasti satrapov, ki so se pogosto obnašali kot samostojni vladarji; Grki so bili z njimi v slabših odnosih kot z Lidijci, s katerimi so bili duhovno in materialno povezani
 - Kirova osvoboditev novobabilonske države je povzročila, da so perzijsko nadoblast priznala tudi feničanska trgovska mesta, kar je še poslabšalo položaj Joncev, saj so se spremenile trgovske poti
 - Kir II. je padel v enem od bojov z stepskim nomadskim ljudstvom Saka, osvajanja je nadaljeval njegov sin, ki je osvojil Egipt z vsemi pravicami in naslovi egipčanskega vladarja
 - konec njegovega vladanja je v državi izbruhnil upor, po njegovi smrti je sledila državljanska vojna, po kateri je prišel na oblast Darej I., ki je dal Perziji tudi zunanjo in notranjo podobo, na podlagi katere se je razvila v velesilo
 - perzijska država je tako obsegala vrsto ljudstev in plemen na različnih kulturnih stopnjah; Babilonci in Elamiti so imeli poseben status; perzijski kralji so verovali v Zaratustrov kult, ki je od vernikov zahteval npravstveno čistost, bili pa so strpni do drugih ver; razmerje do ljudstva je temeljilo na moralni obvezanosti – popolni pokorščini vazalov, največja čast je služiti kralju; najvišje vrline so bile ježa, lokostrelstvo in resnicoljubnost
 - Darej je reorganiziral državo: razdelil jo je na 20 davčnih okrožij, ki so bile v primerjavi s satrapijami (ki jih je tudi obdržal) bolj absolutistične in manj fevdalistične; kot uradni jezik je uvedel aramejščino, na monumentalnih napisih pa najdemo tudi elamitski in babilonski prevod
 - v državi je nastalo veliko kolonij, kjer so se naseljevali vojaki in uradniki, med njimi najvišji satrapi, ki so imeli razkošne rezidence; imeli so civilno in vojaško oblast, zato so bili zelo samostojni pri odločanju in so se vedno pogosteje upirali kralju; kot proti utež so bili organi kontrole, „kraljeve oči in ušesa“ - nenehno ovajanje
 - vojska: jedro: perzijska pehota – 10 000 nesmrtnih, 10 jih je sestavljalo kraljevo telesno stražo, njihov poveljnik je bil nekakšen prvi državni minister, v vojsko so sodile še posadke iz trdnjav in kontingente podrejenih ljudstev...
 - davki s cele države so se stekali v veliko državno zakladnico, iz katere so financirali izgradnjo cestnega omrežja za upravne in posredno trgovske namene in gradnjo palače v Suzi
 - različno gospodarsko razviti deli države – Darej uvede enotnost s kovanjem

- državnega denarja – Dareikos
- odkrivanje novih trgovskih poti po rekah Kabul in Ind, okrog Arabskega polotoka v Rdeče morje do Sueza; dokončanje kanala od Nilove delte do Rdečega morja
- kralji so se imeli za naslednike starobabilonskih in asirskih vladarjev in so se v mnogih stvareh po njih tudi zgledovali
- perzijska širitev na Malo Azijo je tako v gospodarskem kot tudi v političnem smislu vplivala na matično Grčijo, ki je bila močno povezana z Jonijo, zato je nujno prišlo do perzijskega posega na zahod – za Perzijce so bile ugodne tudi politične razmere v Grčiji – razdrobljenost, nenehni boji med plemstvom, ljudstvom in tirani ... Grki so na perzijsko državo gledali izključno negativno: nesprejemljiva jim je bila njihova dvorna politika, samovolja satrapov in podpiranje tiranov v Joniji
- Nastanek Peloponeške zveze:
 - nastane na podlagi zavezniških pogodb Sparte, ki je imela v njej vodilno vlogo, z Tegejo, Mantinejo, Orhomentom, Korintom, Megaro in Ajgino; zavezniki so morali na spartansko zahtevo dati na razpolago dve tretjini svojih vojaških sil; zasenčila je vse druge sile grških držav, tudi Tesalijo, ki je bila na drugem mestu
- Atene v dobi tiranov:
 - po uspehih v bojih proti Megari se uveljavi vodja „gorjanske“ stranke Pejzistrat in vzpostavi tiransko oblast
 - dvakrat je bil izgnan zaradi pritiskov drugih dveh strank, drugič pa se je s podporo iz Eretrije in dohodkov iz rudnikov zlata v Makedoniji in Trakiji vrnil z veliko podporo ljudstva in zavladal za več kot 20 let
 - njegova tiranija je tako kot drugod temeljila na nezakonitem nasilju, ki pa ga je veliko ljudi podpiralo – predvsem mali kmetje, ki jim je bil najbolj naklonjen
 - hotel je okrepiti oblast zunaj Aten, zato je iz dohodkov z rudnikov vzdrževal najemniško vojsko, v kateri so služili številni Tračani in Skiti, ko pa to ni zadostovalo, je uvedel nov davek na dohodke
 - vzpon trgovine in uvedba denarnega gospodarstva sta bila temelj za ekspanzijo Aten, ki so predvsem na pomembnih strateških mestih iz trgovskih in političnih motivov začele tudi s kolonizacijo
 - število zavezništev z Naksosom, Samosom, Eretrijo, Argosom, Makedonijo in celo Sparto, ki je bila kasneje ostra nasprotnica tiranije; slaba stran Pejzistrata je bil njegov slab odnos z delfskim preročiščem
 - po smrti sta ga nasledila sinova – sposobnejši Hiparh je umrl v atentatu (simbolni začetek atiške demokracije), prekinilo se je zavezništvo s Sparto, dejanski konec tiranije v Atenah pa pomeni kapitulacija drugega Pejzistratovega sina Hipija 510
- Prvi perzijski poseg v Evropo:
 - tiran Samosa Polikrat je bil eden pomembnejših tiranov Grčije, opiral se je na vojsko in mornarico, na dvoru je zbiral tuje umetnike (domači pa so emigrirali), skrbel je za trgovino in veliko gradil; še pred padcem atiške tiranije je padel pod perzijsko premočjo enega od satrapov in Samos je postal perzijski vazal
 - skitski pohod Dareja I. - poskušal je utrditi S mejo in napasti Skite z Z, vendar ni računal na velike razdalje in pomanjkanje vode; z mostom čez Bospor, ki so ga zgradili Grki, so Perzijci prvič stopili na evropska tla; vojska se je morala umakniti zaradi pomanjkanja, saj so Skiti za seboj vse uničevali; poraz so najbolj občutili Grki; Perzijci so se utrdili na evropski strani Helesponta in zavzeli južno traško obalo (nova satrapija) ter navezali stike z Makedonci
 - to pomeni preobrat v perzijski politiki do Grčije, vpliv do Sredozemlja

- Grki na Zahodu v pozni arhaični dobi:
 - Kartażani in Etruščani (Etruščanska zveza) na Z ustavijo grško ekspanzijo
 - pomembnejši je vzpon feničanske kolonije Kartagine na S Afrike, ki se je razvila v pomembno gospodarsko in politično silo s trgovskim imperijem čez celotno Sredozemlje in močno domačo in najemniško vojsko
 - v 6. stol. se preneha kolonizacija Z območja, trudijo se predvsem obdržati pridobljeno ozemlje; v vojni med Krotonom in Sibaris je slednja popolnoma porušena, Kroton pa je najpomembnejša grška polis v južni Italiji, ki slovi kot center omike in znanosti ter po zmagah na OI; z vzponom tiranije na Siciliji in nastankom dvojne države Gela-Sirakuze jo zasenči Sicilija
 - slabi odnosi med polis v J Italiji so eden od glavnih razlogov za njihov zaton
 - v Veliki Grčiji dobi veliko vlogo sekta pitagorejcev (Pitagora – matematik, filozof, reformator verskega področja), ki podpirajo aristokracijo
- Klejstenove reforme v Atenah in nastanek atiške demokracije:
 - po padcu Hipija in s tem tiranije je Klejsten s svojimi reformami poskušal odstraniti nemire zaradi nenehnih sporov med tremi strankami
 - spremenil je teritorialno delitev tako, da geografska lega delov ni bila več pomembna (tretjinske dele je z žrebom združil skupaj v file); vsaka od fil je bila dolžna oskrbeti en oddelek pešcev za falango in en oddelek konjenikov
 - s tem je izničil pomen prejšnjih rodovnih povezav
 - to je zahtevalo tudi preureditev državnega vrha – svet štiristotih je nadomestil svet petstotih – po 50 iz vsakega dela, vsaka sekcija je bila na oblasti eno desetino leta in se v tem času prehranjevala na državne stroške
 - da bi preprečil tiranijo je Klejsten uvedel ostrakizem – črepinjsko sodbo, z najmanj 6000 glasovi so za 10 let izgnali nevarne posameznike, ki pa s tem niso izgubili svoje časti ali premoženja
 - Atene so imele tako povsem samosvojo državno ureditev, s katero so poskušale omiliti krizni čas v katerem si jo je poskušala podrediti Sparta in so se zato povezale celo s Perzijo; glavni rezultat reform je bila slabitev plemstva
- Osrednja vprašanja:
 - vprašljiva zanesljivost poročil o atenski državni ureditvi v 6. stol., saj so poročila mlajša in napisana z namenom prikazati sistem kot čimbolj zastarel
 - dvomi o historičnosti Solonove ustavne reforme, razprave o denarni reformi in začetku kovanja denarja ter dvom o obstoju sveta štiristotih v Solonovem času
 - za Pejzistratovo obdobje je manj virov, odprta vprašanja so kronologija, politično-družbeni položaj v 6. stol., odnos tiranov do plemstva in ljudstva, raziskovanje treh strank ...
 - za Klejstenovo obdobje je raziskovanje usmerjeno predvsem v upravne reforme in ustanovitev fil kot novih upravnih enot; pomemben vir so tudi napisi, mejni kamni, odloki in sezname ljudi z oznako izvora

KLASIČNA DOBA

GRŠKO-PERZIJSKE VOJNE:

- Viri:
 - materialnih je zelo malo: Temistoklova herma, slike maratonske bitke opisuje Pavzaniyas, „kačji steber“ z imeni 31 polis
 - nimamo nobenih sočasnih opisev vojn, kasneje o njih pišejo Herodot, Simonides, malo tudi Pindar, Frinijeva tragedija (ni ohranjena) in Ajshil
 - pomembni so epigrafski viri, ki se nanašajo na zmage, posvetila padlim ...
 - najpomembnejši sekundarni vir je Herodot iz Halikarnasa, živel in deloval je v 5. stol., v Atenah je v Periklovem krogu prišel v stik z atiško kulturo, veliko je potoval, njegovo delo je angažirano in pristransko, vendar je z njim postal prvi grški zgodovinar in nasploh prvi pomemben prozni pisec
 - dela lokalnih kronistov so ohranjena le v fragmentih, npr. Haron, Ktezias ... kasnejši pisci: Diodor, Kornelij Nepot, Pompej Trog, Plutarh, Temistokles
- Jonski upor (500-494):
 - zaradi perzijske politike do podrejenih jonskih Grkov so se ti začeli upirati
 - Perzijci so na čelo postavljali njim naklonjene Grki, ki so sodelovali s satrapi – v grških očeh tirani, Jonci so tudi gospodarsko nazadovali (zaradi perzijskega zavzetja Egipta in morskih ožin po skitskem pohodu), upor pa so sprožili predvsem politični motivi – omejevanje avtonomije s strani satrapov in tiranov
 - povod naj bi bil osebne narave – strah tirana Aristagorasa pred maščevanjem satrapa zaradi neuspelega posega proti Naksosu; gibanje se je hitro razširilo po celotnem maloazijskem grškem svetu in kmalu so pregnali vso perzijsko oblast
 - Perzijci na upor niso bili pripravljeni, zato so Grki uspeli prodreti do Sarde – perzijskega središča v Mali Aziji, ki so ga sicer zavzeli, vendar se je perzijska posedka obdržala na akropoli; iz matične Grčije je prišlo le malo pomoči (Atene, Eretrija) in tako so bili Grki pri Efezu prvič poraženi
 - po zavzetju Sard so se začela upirati tudi druga ljudstva – Lidijci, Karijci ...
 - perzijska ofenziva kaže na enoten strateški koncept – najprej so zavzeli Ciper in morske ožine; Grki so bili dokončno premagani v bitki pri otoku Ladi, Perzijci so ponovno zavzeli osvobojena mesta, porušili Milet, njegovo prebivalstvo izselili v notranjost, prizadeta so bila tudi mesta ob ožinah in otoka Lezbos in Hios
 - kulturnega razcveta v Joniji upor ali poraz nista prizadela, kljub temu da so se nekateri umetniki odselili
 - zadnji del perzijskih vojaških operacij v zvezi z uporom je bila ponovna utrditev traške satrapije in ponovna podreditev Makedonije, čeprav je pri tem kopenska vojska utrpela hude izgube
- Grčija in Perzija do bitke pri Maratonskem polju (500 -490):
 - Atene po Klejstenovi dobi notranje nestabilne zaradi nasprotij med plemiško rodbino Alkmajonidov in privrženci tiranov – oboji so računali na podporo Perzijcev; ko so videli usodo Grkov, se je okrepilo protiperzijsko vzdušje – Frinijeva tragedija, Temistokles je bil izvojen za arhonta in je začel z izgradnjo ladjevja in pristanišča za obrambo pred Perzijci
 - tudi Sparto so pestila notranja nasprotja, boj za moč med kralji in efori ter boji z Argosom, ki ga uspejo premagati, po tem pa eden od kraljev zbeži v Perzijo
 - take razmere je izkoristil Darej in se povezal z delom grške aristokracije, sprejel je npr. propadle aristokrate ...; posebno tesne odnose je imel s Tesalci
 - namen perzijskega posega v Grčijo je bilo kaznovanje Aten in Eretrije, cilj pa veliko večji: poleg tega še izolirati Sparto in med seboj spreti ostale države; že

med plovbo se jim je podredila večina skupnosti v Kikladih, po zavzetju Eretrije pa so se po nasvetu Hipija izkrkali pri Maratonskem polju, kjer so jim prišli nasproti Atenci in jih močno premagali – zmaga naprednejše grške oborožitve in boljše taktike

- Priprave na odločilni spopad:

- po neuspešnem poskusu ekspanzije proti Kikladom, ki jo je vodil protiranski poveljnik Miltiad in zato izgubil svojo popularnost, se je v Atenah spet začela krepiti demokracija – z ostrakizmom so izgnali veliko protiranov, arhonat je izgubljal moč, namesto njega so velik vpliv dobili voljeni strategji, izvedena je bila tudi upravna reforma
- tako je dobil Temistokles možnost končati svojo idejo o ladjevju, ki ga je financiral iz rudnika srebra, posadke pa so sestavljali tudi teti; s tem je v Grčiji nastopila nova vojaška sila, enakovredna hoplitski vojski
- perzijske priprave na vojno so ovirali upori v Egiptu in Babiloniji, ki so ju zatrli in ju kaznovali z izenačitvijo z ostalo državo; Dareja je zamenjal Kserks, ki je imel v načrtu obsežna osvajanja jugovzhodne Evrope (velike priprave)

- Perzijska invazija v Grčijo 480:

- poleg vojaških priprav so Perzijci sklenili tudi zavezništvo s Kartažani, da bi preprečili pomoč zahodnih Grkov svojim sonarodnjakom
- večina držav se je postavila na stran Aten in Sparte, nekatere so ostale nevtralne ali nezanesljive, Tesalija in Bojotija pa sta bili properzijsko razpoloženi; na kongresu vseh grških držav je bil razglašen mir v vsej Grčiji, simpatizerjem s Perzijo pa so grozili s fizičnim uničenjem – prvič je bilo sklenjeno vojaško zavezništvo, ki je povezovalo vse grške protiperzijske sile - helenska zveza
- bojni načrt je pripravil Temistokles skupaj s spartanskimi efori: za bojno črto so določili sotesko Termopile, njena naloga pa je bila zadrževanje kopenske vojske dokler ne bi atensko ladjevje doseglo pomorske zmage in prisililo Perzijce k umiku – tako sta se bitki pri Termopilah in pri Artemiziju zgodili isti dan
- pri Termopilah so Grke obkolili, vendar so ti zdržali dovolj dolgo, da atensko ladjevje ni bilo uničeno – kljub strateškemu uspehu bitke pri Artemiziju je bila zmaga Perzijcev pri Termopilah dovolj, da so si izborili prehod v osrednjo Grčijo
- vse prebivalstvo je bežalo pred Perzijci, ki so med svojim prodorom uničevali vsa mesta in vasi, prizanesli so le properzijskim Tebam in Delfom
- korintska ožina je bila nova obrambna črta Grkov, sledila je pomorska bitka pri Salaminu v kateri so po 12 urah z napadom na eno bojno krilo zmagali Grki in perzijska vojska se je umaknila ne da bi napadla črto pri Korintu
- vzroki za perzijski poraz: večja motivacija Grkov, perzijsko ladjevje je bilo še vedno prizadeto od viharja pred Artemizijem, slabo poznavanje grške obale, nesposobnost perzijskih poveljnikov in stroga vojaška hierarhija
- Grki niso bili sposobni izkoristiti svoje zmage – Spartanci so zavrnil predlog, da bi pri Helespontu perzijsko vojsko odrezali od matične države
- perzijski poraz je opogumil druge nasprotnike k uporom – upor na Halkidiki in še večji v Babilonu sta preprečila Kserksu, da bi v Grčijo poslal novo vojsko

- Grške zmage leta 479:

- med prezimovanjem v Tesaliji so Perzijci poskušali razdreti Helensko zvezo in zvbati njene članice v zavezništvo z njimi, vendar neuspešno
- na pohodu iz Tesalije čez srednjo Grčijo so se morali Atenci ponovno umakniti na Salaminu, Perzijci pa so do tal porušili Atene; v bitki pri Platajah so se bojevali praktično vsi Grki, čeprav vsak kontingent bolj vsak zase, je Spartancem uspelo premagati Perzijce in sledila je velika grška zmaga, nato pa obračun s Tebami

- Grki so prišli iz defenzive v ofenzivo, v Joniji so slavili pomorsko zmago pri Mikalah, ki je spodbudila Jonce v ponoven upor; Spartanci Joncev niso hoteli sprejeti v Helensko zvezo, posamezna zaveznitva so z njimi sklenile Atene
- prvič v zgodovini se je zbudil občutek skupne politične pripadnosti med Grki (Atenci so pustili poveljevanje mornarice spartanskemu poveljniku), ki pa ni trajal dolgo, saj sta Sparta in Atene že od zmag pri Salaminu in Platajah prihajali do vedno večjih nesoglasij (npr. o Delfski zvezi)
- grška zmaga nad Perziji je zelo pomembna, saj je bila z ohranitvijo svobodnega grškega sveta omogočena ustvarjalnost in motiviranost, kakršna se v vedno bolj statični in okostneli Perziji ni mogla razviti
- Grki na Zahodu v dobi 500-480:
 - Sicilijo so v tem obdobju zaznamovali tiranija, uspešen boj proti Kartažanom (sicer za ceno osebne svobode) in ideja o zvezni državi, nastali z združitvijo polis
 - tiran Kleander iz Gele je začel z oblikovanjem večje države, ko si je podredil sikelsko prebivalstvo, njegov brat in naslednik Hipokrat je priključil halkidske kolonije, Gelon je vključil še Sirakuze in jih utrdil z gradnjo utrd in mornarice, njegov brat pa je vladal Geli – celotna država je bila v rokah ene tiranske družine, zunanja oblika samouprave polis je ostala, vendar se je njen značaj spremenil, saj so državljanske pravice dobili tudi številni vojaški najemniki
 - druga najmočnejša tiranska država je postala dvojna država Regij-Mesana, njen tiran Teron pa se je povezal z Gelonom
 - zaradi te premoči so se ostali tirani začeli povezovati s Kartažani, in ko so jih poklicali na pomoč, so ti izkoristili priložnost za napad na sicilske Grke, vendar so bili v bitki pri Himeri poraženi
 - Sirakuze so postale politično, gospodarsko in kulturno središče grškega zahoda in so že kazale določene poteze helenistične dobe
- Osrednja vprašanja:
 - ali so perzijske vojne posledica perzijskega ekspanzionizma, ali gre bolj za rezultat razvoja in posledice vrste slučajev?
 - ali gre pri grškem uporu za (narodni) osvobodilni boj ali ima ta element le podrejeno vlogo?
 - kolikšen je pomen grške zmage za nadaljni razvoj obeh strani?
 - vprašanje kolaboracije
 - problem vseh teh vprašanj je pomanjkanje perzijskih virov
 - Temistokles in njegova vloga v vojni, pri gradnji ladjevja, v notranjepolitičnem razvoju ...

PETDESETLETJE KOT VRH V GRŠKI ZGODOVINI:

- Viri:
 - nekaj materialnih virov (obzidje, pokopališče), več pomembnih napisov
 - najpomembnejši pisni vir je Tukidid, ostali spisi, spomini, komedije so ohranjeni le fragmentarno
 - kasnejši viri so dela Diodora, Kornelija Nepota, Plutarha in Aristotela
- Ustanovitev Delsko-atiške pomorske zveze in doba atenskega državnika Kimona:
 - nasprotja med Sparto in Atenami so postala še večja ko je Temistokles začel uresničevati načrt o gradnji obzidja, ki je iz Atene naredil močno kopensko in pomorsko utrdbo
 - vodilni politik v Sparti je bil Pavzaniyas, ki je po skupni grški ekspediciji na Ciper začel z obleganjem Bizanca, nato pa so ga zaradi uporov zaradi njegovega despotskega obmašanja odpoklicali; prevzel je perzijsko nošo in deloma tudi

njihov način življenja in v Bizancu kot nekakšen neodvisni vladar poskušal doseči svoje ambicije zunaj matične države

- spor Sparte s Pavzanijem je omogočil uveljavitev atenskih pomorskih interesov; jonski Grki so v Atenah videli edino silo, sposobno boja proti Perziji, zato se je število jonskih in eolskih skupnosti pod hegemonijo Aten povežalo v Delsko-atiško pomorsko zvezo, katere namen je bil nadaljevanje vojne proti Perziji in zaščita maloazijskih Grkov pred morebitnimi perzijskimi posegi; vse članice so morale dati na razpolago svoje ladjevje ali pa plačevati prispevke; blagajno zveze je upravljala kolegij zakladnikov, zveza pa je imela svoj zbor na Delosu, kjer je imela vsaka država po en glas, tudi Atene, ki so zvezo izrabljale za svoje interese; glavna slabost zveze je bila, da je bila sklenjena za vedno in to so Atene kasneje izrabljale za zatiranje vseh poskusov izstopa iz zveze; število članic je nihalo in se je hitro večalo
- v 70ih letih so Atene sprva še imele podporo Sparte pri zdaj ofenzivni vojni proti Perziji, zaznamovalo pa jih je nasprotje med Temistoklesom, ki je zagovarjal okrepitev Aten za vsako ceno, ne glede na Sparto in Kimonom, ki je bil bolj konzervativen in se je trudil ohraniti dobre odnose s Spartanci
- perzijske priprave na napad so Atenci prehiteli in v bitki pri Evrimedontu uničili njihovo zahodno ladjevje; s tem so Atene postale pomorska velesila in zvezi so se pridružile številne nove članice, nekatere pa so želele izstopiti, ker jih je članstvo po odstranitvi neposredne perzijske nevarnosti le še obremenjevalo, saj so jih Atene izrabljale za rast svojega gospodarstva; Atene izstopa niso dovolile, Naksos so prisilile k ponovni priključitvi, Tasos pa za več let gospodarsko uničile
- še trajajoča vojna med Atenami in Perzijo je močno vplivala na razvoj sveta, saj je prišlo do vedno večjega ne le političnega in gospodarskega ampak tudi duhovnega ločevanja med vzhodom in zahodom
- **Padec Pavzania in Temistokla:**
 - v nadaljevanju vojne s Perziji sta bili izgnani dve osebnosti, najbolj zaslužni za zmago nad njimi: Pavzanas v Sparti, kjer se je utrdil eforat in Temistokles v Atenah, kar je omogočilo vzpon atiške demokracije, oba sta padla kot posledica boja med državo in posameznikom; po izgonu Kimona z ostrakizmom ni bilo več nikogar, ki bi se trudil za dobre odnose med državama, ki sta šli vedno bolj vsaka svojo razvojno pot
 - zaradi protispartanskega in demokratičnega gibanja na Peloponezu so Spartanci težko ohranjali/obnovili svojo hegemonijo in so bili zato do Perzije pasivni; Pavzanas se je zatekel Perzijo in bil zato kasneje zaprt v Sparti, Temistokles pa se je zatekel na Argos, kjer je spodbujal protispartansko gibanje; kasneje so ga v Atenah v odsotnosti obsodili na smrt, ker naj bi se povezoval s Pavzanijem, zato je bil prisiljen bežati in poiskati zatočišče v Perziji
- **Upor helotov ter prekinitev zavezništva med Atenami in Sparto:**
 - hud potres v Sparti je dal priložnost za velik upor helotov v Meseniji, t.i. tretja mesenijska vojna, ki so se ji pridružili tudi številni periojki; Sparta je za pomoč prosila Atene, ki so poslale manjšo vojsko, ki so jo Spartanci po prihodu zavrnil, kar je bil povod za preklic zavezništva, Spartanci pa so helote premagali sami
- **Vrh atiške demokracije in razvoj Aten v Periklovi dobi:**
 - Perikles kot praktik atiške demokracije: po Kimonovem izgonu so izvedli novo upravno Efiialtovo reformo, ki je še zmanjšala oblast areopaga in jo dodelila svetu petstotih, sodišču zapriseženih in ljudskemu zboru (množične institucije); največ oblasti je imel ljudski zbor, ki so ga teoretično sestavljali vsi polnopravni moški, odločitve so sprejemali z glasovanjem; člani sveta petstotih so bili

določeni z žrebom ob starostni in časovni omejitvi, odločali so o zadevah, ki jih ni obravnaval zbor in pripravljali predloge za obravnavo in glasovanje; ljudsko sodišče je sestavljalo 6000 nad 30 letnih državljanov, ki so bili razdeljeni v porotne skupine za različne sodne zadeve, sporne zadeve so bile že predhodno obravnavane, zato je na sodišču potekalo le glasovanje;

izvršno oblast je sestavljalo devet izžrebanih arhontov in deset strategov voljenih v zboru (slednji pomembnejši, ker so bili lahko voljeni večkrat zapored) tožbo proti protizakonnosti sklepov je lahko sprožil vsakdo

atenska demokracija je bila neposredna, saj so v njen teoretično sodelovali vsi moški državljani – veliko število najdenih črepinj in 6000 potrebnih glasov za izgon kažejo na množično udeležbo pri političnih odločitvah

po umoru Efialta je na čelo demokracije stopil Perikles, ki je nadaljeval z reformami, uvedel nekatere dnevnic in podpiral revne sloje

šibke točke atiške demokracije: izključevanje žensk (ki so bile tudi v primerjavi z ostalim grškim svetom v slabšem položaju), sužnjevi (slabo razmerje med sužnji in moškimi, gospodarska vrednost sužnjevi) in metojkov (tujcev in osvobojenih sužnjevi, ponavadi obrtnikov in trgovcev, ki so morali plačevati poseben davek, bili so vojaški obvezniki, njihovo število je bilo precej veliko, slab politični in pravni položaj, vendar dober socialni položaj)

pogojnost demokracije: občasno velik vpliv plemiških družin, zunanjepolitične razmere, možna uveljavitev demagogov, oblast je še vedno v rokah manjšine

ocene Perikla so precej različne, vrsto let je bil zaporedoma izvoljen za stratega, bil je velik govornik in je uspel doseči skladnost med državno-političnim in kulturnim življenjem, zaslužen je bil za vojaški dvig Aten in številne gradnje strateškega in kulturno-verskega značaja

- Atene kot metropola antičnega sveta: gradnje strateškega pomena: Dolgi, Faleronski in Severni zid so zavarovali Atene tako, da je bilo vsakršno obleganje Aten nemogoče; ob napadu naj bi se vsi zatekli za Dolgi zid; Pirej pa je postal najmočnejše pomorsko oporišče grškega sveta, primerljiv le s Sirakuzami

gradnje državno-reprezentativnega in kulturnega pomena: monumentalne gradnje predvsem na Akropoli: Partenon (Atenin tempelj), Propileje, Odejon (glasbeno gledališče) ...; te gradnje so bile vir zaposlitev in dohodkov, razvili so se mnogi poklici, življenjski standard se je zvišal; Perikles je to financiral iz zakladnice Delsko-atiške zveze

- Atenska državna ideologija in atiška kultura: monumentalne gradnje in predstavitev zgodovinskih tem na freskah so odraz takratne državne ideologije; zaradi velike politične in gospodarske vloge Aten je v znanosti in zgodovinopisju prevladal atiški dialekt nad jonskim (v književnosti šele kasneje); ustvarjalci te dobe: Fidij (kipar), Sofokles in Ajshil, Harodot, Anaksagora (filozof), Hipodam (arhitekt); večina Atencev je bila pismenih, obiskovanje kulturnih prireditev je bilo množično ... temeljna pomanjkljivost je bila odsotnost ženske v družbi
- Periklova socialna in gospodarska politika: preskrbi revnega prebivalstva je bilo namenjeno ustanavljanje kolonij, katerih pravni status se je delil na: apojikije, ki so bile samostojne in kleruhije, ki so bile pravno del atiške države; kolonizacija je potekala po vsem egejskem svetu, pa tudi na zahod in proti Črnemu morju – atiške trgovske in deloma politične zveze so segale v najbolj oddaljene dele grškega sveta; pri ustanavljanju kolonij so sodelovali tudi največji učenjaki tiste dobe – filozofi, zgodovinarji, arhitekti ...
- Šibke točke Periklovega političnega programa: atiška demokracija je bila strpna

do drugače mislečih le dokler je šlo za polnopravne državljane, vedno bolj pa je postajala netolerantna do nepolnopravnih in pozabljala na neustrezno razmerje med tema dvema skupinama; megalomanske gradnje so bile ogromen finančni zalogaj in finančna rezerva za primer vojne ni bila dovolj, da bi si državne finance opomogle, tako da so Atene svojo zlato dobo dočakale na robu finančnega poloma

- Stopnjevanje napetosti med Delsko-atiško in Peloponeško zvezo pred začetkom peloponeške vojne:
 - Atene so bile še vedno zavzete z bojem proti Perziji, ki pa se je ukvarjala z notranjimi problemi – uspešen upor v Egiptu je dal Atencem povod za ekspedicijo tja; to je preprečevalo spopade med Atenami in Sparto
 - Sparta ni bila sposobna preprečiti širjenja Argosa, ki so ga podprle Atene in tako prvič premagale Sparto v bitki pri Ojnoi – sprememba razmerja moči na Peloponezu, konflikt pa se je prenesel še v srednjo Grčijo, kjer se je menjavala prevlada Sparte in Aten
 - 455 pomeni vrh atenske moči, obvladovali so celotno Egejsko morje, njihovo ustanavljanje kolonij na južni obali Peloponeza pa je najbolj prizadelo Korint
 - v Egiptu so Perzijci uspeli zadušiti upor in porazili Atence, ki so s tem izgubili Ciper, vendar ne Perzija ne Sparta tega poraza nista znali izkoristiti
 - po Kimonovem povratku v bitki pri ciprski Salamini Delsko-atiška zveza ponovno popolnoma porazi Perzijce; sledila so mirovna pogajanja, ki jih je vodil Kalias – Kalijev mir, ki potrdi obstoječe stanje, perzijske ladje niso smele pluti po Egejskem morju, v Mali Aziji pa je bila določena demilitarizirana cona; po tem Perikles na mirovnem kongresu v Atenah predloži predlog o trajnem miru, ki pa ga Sparta zavrne
 - po Kalijevem miru so Atenci doživeli nekaj porazov, Bojotija in Tebe sta se povezali v Bojotsko zvezo, Atene in Sparta pa sklenili tridesetletni mir, ki potrdi obstoječe stanje - tako so Atene izgubile vpliv na Peloponezu in srednji Grčiji
 - v Delsko-atiški zvezi se Atene vedno bolj spreminjale svoje zaveznice v podanike, zato je prišlo do številnih uporov, vmešavati so se začele v notranje razmere držav (Milet in Samos), vedno bolj so poskušale zvezo držav spremeniti v zvezno državo, kar pa jim ni uspelo; krepila se je opozicija proti Periklesu
- Grki na zahodu v obdobju pentekontaetije:
 - po zmagah nad Kartażani in Etruščani so bile razmere v zahodni Grčiji primerne za kulturni in gospodarski razvoj, kar dokumentira vrsta velikih templjev; prišlo je tudi do padca tiranskih režimov po celi Siciliji
 - razvoj Sicilije v tem obdobju označujejo: hudi boji posameznih sicilskih skupnosti in uveljavitev staroselskega prebivalstva pod vodstvom Duketija, ki je v notranjosti poskušal ustanoviti nekakšno sicilsko državo, vendar je v vojni s Sirakuzami in Akragantom izgubila in Sirakuze so obnovile hegemonijo
 - zgodovina Velike Grčije je le malo znana, razmere so bile podobne sicilskim, ljudje so se bojevali proti domačim italiskim ljudstvom, pogosti so bili upori proti aristokratskim režimom, doživljali so kulturni vzpon (Elea – eleatska šola)
 - na „daljnem“ zahodu je vladal mir, vzpon je doživljala Masalija, katere trgovski vpliv je segal vse od Španije in S Francije do Italije in se je lahko merila s Kartagino; z nastajajočo rimsko državo se je povezovala proti Etruščanom
 - grška prisotnost na Jadranu je bila še vedno šibka, Atene so trgovino usmerile proti njegovemu zahodu (na V Iliri), razvijeta se naselbini Adria in Spina ob ustju Pada, vzdolž otokov srednje Dalmacije je potekala atenska pomorska pot k Padski nižini, pomembno vlogo je imela Korkira

- Osrednja vprašanja:
 - razvoj Aten in Sparte, raziskujejo se vsi večji dogodki, kronologija
 - razvoj Delsko-atiške zveze na podlagi Tukidida in predvsem seznamov davkoplačevalcev zveze, ki razkrivajo gospodarsko moč posameznih članic, atenske zakone, strukturo zveze... poleg rekonstrukcije fragmentarno ohranjenih tekstov je problematično predvsem datiranje (npr. zaključka razvoja zveze)
 - razvoj nasprotja Atene-Sparta
 - atiška demokracija – njen značaj, meje (pomanjkljivosti, družbene skupine...)

PELOPONEŠKA VOJNA:

- Viri:
 - napisi (sezname davkoplačevalcev zveze), atiške komedije (Aristofan), govori in politični spisi, svoj prvi vrh je dosegla tudi retorika (Lizistrat)
 - daleč najpomembnejši vir je zgodovinar Tukidid, ki je avtor zgodovinske monografije o vojni in tudi utemeljitelj znanstvenega zgodovinopisja (išče vzroke in jih ločuje od povodov), njegovo delo obsega poleg politične tudi diplomatsko zgodovino, zanemarja pa gospodarsko, družbeno in kulturno zgodovino
 - njegov najpomembnejši naslednik je Ksenofont z delom Grška zgodovina (Hellenika) za zadnje obdobje vojne in dobo do konca tebenske hegemonije, od kasnejših virov pa Diodor, Plutarh, Kornelij Nepot ...
- Temeljne poteze razvoja:
 - po vrhuncu klasičnega grštva v petdesetletju je sledila kriza zaradi skoraj tridesetletne vojne svetovnih razsežnosti, ki je zajela ves grški svet, zraven pa pritegnila še Perzijo, ki je izšla iz vojne kot največja zmagovalka in se je ponovno dvignila ravno v času, ko je postajala na zahodu vedno pomembnejša sirakuška država, grški svet pa je postajal obrobje, nič več ni bil nosilec kulturnega, političnega in gospodarskega dogajanja kot nekoč, polis se je bližala koncu, razpadla je pomorska zveza, vojna pa je spremenila tudi naravo grškega človeka, ki še nikoli ni bila tako polna medsebojnega sovraštva
 - grška ustvarjalnost na kulturnem področju ni zamrla – tragedije Evripida, komedije Aristofana, Sofoklesova dela ...; uveljavila se je sofistika (Gorgias), ki je zagovarjala znanstven način razmišljanja, ukvarjanje s človekom ... tak znanstveni duh najdemo pri zdravniku Hipokratu, ki se ni več zadovoljil z metafizičnimi razlagami; novosti tudi na področju religije – sprejemanje tujih božanstev in razširjanje misterijskih kultov; v političnem življenju postane pomemben dejavnik poleg posameznika tudi anonimna množica
- Vzroki in povodi za peloponeško vojno:
 - vzrok so bila naraščujoča nasprotja med Sparto in Atenami
 - povodov je bilo več, eden od njih je bil spor med trgovskima velesilama Atenami in Korintom za trgovino na Z, ko se je Korint letih pred vojno opredelil proti Atenam, so se te povezale z Ahajo in prevzele nadzor nad Korintskim zalivom
 - Sparta je bila bolj zadržana do vojne zaradi upadanja števila prebivalstva, strahu pred helotskimi upori, slabega gospodarskega položaja ... Sparta vojne ni začela ampak jo je vanjo pritegnil Korint
 - 1. vojno krizno žarišče v Jonskem morju: spor med Korintom in njegovo kolonijo Korkiro za prevlado v Jonskem morju in nad korikiransko kolonijo Epidamnos, ki jo je dobila Korkira; v nadaljnjih bojih se je Korkira povezala z Atenami, v pomorskih bojih v bližini Korkire je sicer zmagal Korint, a zmage zaradi atenskega ladjevja ni mogel izkoristiti
 - 2. krizno žarišče: atenski in korintski interesi so se križali tudi na Halkidiki, kjer

je korintska kolonija Potejdaja vstopila v atensko zvezo in nato po Periklesov nasvetu prekinila stike z matično polis in se povezala z Makedonijo

- 3. krizno žarišče: spor med Atenami in Megaro, Perikles z t.i. megarsko psezizmo prepove Megari, Korintu in njegovim zaveznikom ter vsem atenskim konkurentom vstop v vsa pristanišča na področju Pomorske zveze in s tem megarski trgovini zadane močan udarec; na poziv Megare člani Peloponeške zveze prekinejo tridesetletni mir; sledila so neuspešna pogajanja v katerih se je jasno pokazala pripravljenost Sparte na vojno (Korint ji je grozil, da se bo v nasprotnem primeru povezal s spartanskim nasprotnikom Argosom)
- Arhidamova vojna (431-421):
 - skoraj ves grški svet je bil razdeljen na dva tabora
 - Atene so bile pomorska velesila s sredstvi Pomorske zveze in zavezniki v Grčiji in izven nje, vendar so bile na kopnem obkoljene s sovražniki (Megara, Korint, Bojotska zveza), skoraj vse države na Peloponezu so prispevale kontingente k vojski Peloponeške zveze
 - Peloponeška zveza je imela zaradi števila vojakov ogromno premoč na kopnem, medtem ko so Atene obvladovale morje, imele pa so tudi prednost finančne opore iz redno prihajajočih davkov in vojne rezerve
 - Periklov načrt je bil na kopnem umik prebivalstva za Dolgi zid, prepustili naj bi celotno atiško kopno razen nekaj utrdb na meji z Bojotijo, in udarec vrnili po morsk poti na področje Peloponeške zveze
 - vojna se je začela z neuspešnim napadom Teb na atensko zaveznico Plataje, sledil je vpad v Atiko, kjer je kljub demoralizaciji atiškega prebivalstva Perikles vztrajal pri svojem načrtu in tudi uspel – peloponeška vojska se je umaknila, po pomorski poti pa so Atenci pridobili še nekatere zaveznike
 - drugi pohod peloponeške vojske ni prinesel končne odločitve, nanj pa je vplivala huda epidemija kuge v Atiki, ki je trajala 4 leta in naj bi pokončala tretjino atiškega prebivalstva, ki mu je šlo sedaj samo še za golo preživetje, zato so krivdo za razmere pripisali Periklu, ki je bil odstavljen in obtožen korupcije; v strahu pred kugo so Spartanci takoj ubili vsakega zajetega Atenca
 - atenski uspehi na severnem bojišču in Periklova rehabilitacija niso bistveno vplivali na potek vojne; po Periklovi smrti se je odprlo vprašanje nasledstva: Kleon (malo cenjen demagog) in zmernejši politik Nikias
 - moč Aten je še zmanjšal izstop Lezbosa iz zveze, ki so ga hoteli prepričati za vsako ceno, zato so ga močno kaznovali z izgubo ladjevja, porušenjem obzidja, izgubo avtonomije in ozemlja ter usmrtiljivo 1000 meščanov, kar je izzvalo poostreitev vojne in spartanske protiukrepe
 - v tem času so Atenci dosegli nekatere pomembne zmage, najpomembnejšo na Siciliji proti Sirakuzam in njenim zaveznicam z Zvezo jonskih polis
 - ko je na oblast prišel Kleon, so Atene prevzele vojno pobudo: utrdile so svojo vlogo na Siciliji in v Meseniji poskušale zanetiti njihov upor proti Sparti, tu je Sparta doživela velik poraz in tokrat je ona ponudila obnovitev mirovne pogodbe, ki pa so jo Atene zavrnil; Kleon je dvignil višino davka v zvezi
 - vrh atenskih uspehov pomeni zasedba otoka Kitera, s katero so Atenci blokirali Peloponez in pripeljali Sparto na rob kapitulacije; spartanski rešitelj je postal vojskovodja Brazidas, ki je bil poslan na Halkidiko, tam so se mu pridružile tudi tamkajšnje polis in Pomorsko zvezo so prizadeli na najboljčutlivejšem mestu – Trakiji; spodletel jim je tudi napad na Bojotijo; v bitki pri Deliju, edini veliki kopenski bitki, so bili popolnoma poraženi (Tebanci so prvič uporabili taktiko poševne bojne črte; diplomatski poraz so doživeli tudi na zahodu, saj so sicilski

Grki prekinili svoje spore; ta preobrat se je kazal tudi v atenski notranji politiki – nezadovoljstvo ljudstva nad potekom vojne se je kazalo v številnih procesih proti strategom, vojna stranka je izgubila vpliv in Atenci so sklenili začasno premirje ter obnovili Kalijev mir s Perzijo

- razvoj na severnem bojišču je preprečil uveljavitev miru, pobudo je zopet prevzel Kleon, ki je uspel pridobiti zavezništvo Makedonije; po še nekaterih vojaških uspehih pa so Atene doživele poraz v bitki pri Amfipoli, padla sta Kleon in Brazidas; s tem so bile odstranjene ovire za skenitev miru: sklenjen je bil petdesetletni ali t.i. Nikijev mir, ki je za Atence pomenil diplomatski uspeh, saj so uspeli obdržati kar so že imeli, kar je bil tudi njihov namen, čeprav so iz vojne izšli zelo izčrpani
- Nikijev mir (421-414) in atenska ekspedicija na Sicilijo (415-413):
 - določbi miru se ni držala nobena stran, saj so bili z njo vsi nezadovoljni, najbolj Korint, Peloponeški zvezi je celo grozil propad; v Atenah je ponovno na oblast prišla vojna stranka s Hiperbolom in Alkibiadom, ki je hotel izolirati Sparto, vendar mu to kljub zavezništvom z nekaterimi peloponeškimi državami ni uspelo, saj so bili Atenci v kopenski bitki pri Mantineji ponovno poraženi
 - atenski poraz je bil podlaga za krepitev mirovne stranke in spopad med Alkibiadom in Nikiasom – ponovno je bil izveden celo ostrakizem, ki pa je izločil Hiperbola, ki je bil zgolj stranska figura
 - Nikias in Alkibiad sta se v tem času povezala in poskušala dočeti nekatere zunanje uspehe – brutalna ekspedicija proti nevtralnemu Melosu
 - Alkibiad je meril tudi na sicilsko bogastvo, saj je v večanju blagostanja grškega ljudstva videl priložnost za osebni uspeh; posege na ta prostor so mu omogočili spori med sicilskimi polis in klicanje zavezniških polis Aten na pomoč
 - leta 415 so na Sicilijo Atenci poslali veliko armado in tako prepustili razmere v Grčiji drugim, da bi preko zahoda lažje prevladali v Grčiji; malo pred odhodom se je zgodilo tudi svetoskrunstvo – poškodovanje božjih podob – slabo znamenje
 - ekspedicija je takoj zašla v težave, saj so težko pridobivali zaveznike, poveljniki pa niso imeli enotnega načrta; Alkibiad je bil obtožen svetoskrunstva, zato je zbežal v Sparto in postal izdajalec, kar je Atenam zelo škodilo
 - po začetnih uspehih (zmaga nad Sirakužani, zavzetje vzpetine Epipole) so intervenirali Spartanci in atensko obleganje je bilo izničeno; pomoč iz Aten ni prišla, ker se je v tem času obnovila vojna in peloponeška vojska je spet vdrla v Atiko, kar je sprožilo panične reakcije
 - sicilska ekspedicija se je končala katastrofalno, Atenci so opustili nesmiselno obleganje ampak zaradi luninega mrka („slab znak“) za mesec odložili svoj umik, v tem času pa so jih Sirakužani obkolili in atenska vojska je kapitulirala, vojake so zazidali v kamnolome, kjer so umrli od žeje in lakote, redke preživele pa prodali v suženjstvo
- Dekelejska in jonska vojna (414-404):
 - v času grškega zatona se je ponovno okrepila Perzija, ki se je povezala s Sparto proti Atenam; Atene so vedno bolj zgubljale zaveznike in tonile v finančno krizo, neuspehi pa so spodbujali notranje spore, kar je omogočilo krepitev oligarhov
 - 411 v Atenah praktično pade demokracija, ukinejo vrsto demokratičnih institucij, zmanjšajo število polnopravnih državljanov in njihove pravice, uvedejo komisijo tridesetih mož, oblast ima svet štiristotih, vsebinsko gre za oligarhični prevrat
 - prevrat pa ne izboljša zunanjepolitičnih razmer, saj se del atenskega ladjevja noče pokoriti oligarhom; uvedejo novo Teramenovo ustavo kot kompromis med oligarhično in demokratično vlado, vendar se ne obdrži dolgo

- Sparta je medtem gradila svojo mornarico; v Atene se je vrnil Alkibiad; v pomorskih bojih med Sparto in Atenami so Atene zmagale in dokončno porazile Sparto v bitki pri Kiziku – Sparta je bila nato pripravljena skleniti mir, vendar so jo Atene zavrnilo; ponovno se je vzpostavila atenska demokracija, uvedli so diobolijo – državna podpora, ki je bila ogromen finančen zalogaj, imeli so idejo popisati vse veljavno pravo (ni uspelo zaradi korupcije)
- Alkibiad je tako postal rešitelj domovine, vendar je bil to zadnji njegov večji uspeh – v Sparti je na oblasti prišel Lizander, ki mu je bil vojaško enakovreden, politično pa sposobnejši in je prepričal Perzijo, da ji spartanska zmaga koristi bolj kot obnovitev starih razmer
- pod Lizandrovim poveljstvom so se nadaljevale pomorske bitke med Sparto in Atenami; najprej so bili Atenci v bitki pri Notiju popolnoma poraženi, nato pa so zmagali v bitki pri Arginuzah, vendar so velike izgube sprožile nezadovoljstvo in številne proteste v domovini; Atene so zapravile možnost mirovne pogodbe, ker so upale na zavezništva s Sicilijo in Kartagino (neuspešno)
- odločitev v vojni je prineslo spartansko ladjevje ob istočasni kopenski blokadi Atike; odločilna je bila pomorska bitka pri Ajgospotamih, kjer so bili Atenci popolnoma poraženi; ostanki Pomorske zveze so propadli; Atenci so izgubili vsako upanje in sledila so pogajanja v katerih je Sparta preprečila Korintu in Tebam popolno uničenje Aten, kljub temu pa so bili mirovni pogoji zelo težki: izguba ladjevja, porušenje vseh utrd in vključitev v Peloponeško zvezo
- Osrednja vprašanja:
 - krivda za vojno – Perikles ali Sparta?
 - raziskovanje sprememb v grškem svetu, predvsem odnos med vojno in kulturnim življenjem (pestro kljub vojni)

ZATON GRŠKE POLIS (404-ok.360):

- Viri:
 - materialni viri: Kononovo obzidje v Atenah, Dionizijeve utrdbe, tempeljska grobnica Mavzola (Mavzolej), novci in napisi
 - razvoj govornišva: Izokrat, Lizijas, Andokides
 - med zgodovinarji je najpomembnejši Ksenofont: krog Sokratovih učencev, služil je v perzijski vojski in bil prospartansko usmerjen
 - pomembna je tudi papirusna najdba grške zgodovine neznanega avtorja, ki prinaša opis ureditve Bojotske zveze
 - ostali manj podatkov; za zgodovino Perzije je pomemben še Ktezias; kasnejši pisci: Plutarh, Kornelj Nepot
- Temeljne poteze razvoja:
 - konec vojne je v grškem svetu razkril veliko krizo – opustošena ozemlja, obubožano prebivalstvo ...; ta kriza je vodila tudi v propad polis, nosilec razvoja na političnem in državnem nivoju pa je postala makedonska monarhija; na duhovnem področju je bil grški svet še vedno vodilen – Platon, Aristotel
 - Sparta kot zmagovalec ni bila sposobna urediti razmer, saj so ji manjkali velika nacionalna ideja, vojaški in gospodarski potenciali; tebanska hegemonija je bila kratkotrajna; težišče svetovne politike se je preneslo na Perzijo
 - na zgodovinski razvoj je močno vplival Sokrat – predvsem mladino in kot učitelj in moralni razsodnik na javno življenje, svojo poštenost je plačal z življenjem
 - njegov učenec je bil Platon, ki se je ukvarjal predvsem s filozofijo, ustanovil je Akademijo in postavil temelje visokega izobraževanja in znanstvenega dela, napisal je spisa s področja filozofije države Država in Zakoni

- kriza je povzročila, da so množice svoje upe usmerile na velike posameznike, kot so bili Lizander in Dionizij I., kar so retoriki in angažirani zgodovinopisci še spodbujali; prvič se je grški svet začel ogrevati tudi za idejo trajnega vsegrškega miru – koine eirene
- Spartanska hegemonija in njen postopen zaton (404-386):
 - Sparta in Atene v letih po peloponeški vojni (404-400): Sparta je bila nesposobna rešiti kateregakoli od novih problemov, države so kmalu spoznale da spartanska hegemonija ne bo nič lažja od atenske, avtonomije niso dobile, nasprotovanje je bilo veliko do spartanskega oligarhičnega političnega sistema, plovba pa ni bila več varna kot v času atenske mornarice; Sparta so pestili tudi številni notranji problemi: korupcija ob povečanemu dotoku denarja, nasprotja med maloštevilnim vladajočim slojem in ljudstvom, božansko čaščenje Lizandra (prehiteval razvoj za celo stoletje, zato je neizogibno prišel v spor s takratnimi normami); mirovni sporazum 404 je v Atenah pomenil obnovitev oligarhičnega režima, oblast petih eforov in nato kolegija tridesetih, ki se je ob spartanski pomoči spremenila v strehovlado in množična obračunavanja z Atenci; po obračunu kril trideseterice med seboj je skupina političnih emigrantov prevzela oblast in počasi je prišlo do sprave in vrnitve demokracije; Sparta se je vedno manj ukvarjala z zunanjimi in vedno več z notranjimi problemi, tako so efori dosegli odstavitev Lizandra
 - Pohod Kira ml. in spartansko-perzijska vojna v Z Mali Aziji (401-394): Ob koncu vojne je tudi Perzija zašla v krizo, odcep Egipta, padec avtoritete osrednje oblasti; podkralj Kir je hotel oblast nad celotno Perzijo – v velikem obsegu je najemal grške vojake, sklenil je tajni sporazum s Sparto, začetek vojne proti osrednji oblasti pa prikazal kot akcijo proti upornikom; v bitki pri Kunaksi je zmagala Kirova vojska, vendar je Kir v njej izgubil življenje, tako da je nadaljevanje vojne izgubilo smisel; sledil je dolg pohod Grkov, ki je eden največjih podvigov v grški vojaški zgodovini – do izraza je prišla vojaška premoč Grkov nad številčno močnejšimi Azijci; na koncu so se ustalili v Trakiji; Perzija je ponovno vzpostavila oblast v Mali Aziji, enako je poskušala v Joniji, kjer so Jonci podprli Spartanci, uspehi pa so bili z obeh strani neznatni
 - Povezovanje Grkov proti spartanski hegemoniji in korintska vojna (395-386): Perzija je finančno podpirala dejanske in potencialne spartanske nasprotnike, da bi strla spartansko hegemonijo; povod vojne je bil spor med Fokido in Lokrido; prvič se je pokazala moč Bojotske zveze (11 okrožij, iz vsakega 1 poveljnik, 60 članov sveta zveze in kontingent vojske); Tebe so bile v prevladi; sledila je t.i. korintska vojna, v kateri je bila Sparta malo uspešna, dokler ni odpoklicala kontingenta iz Male Azije (ravno to je Perzija želela) in nato v veliki bitki pri Korintu in bitki pri Koroneji zmagala in obnovila svojo hegemonijo; odločitev je prišla v pomorski bitki pri Knidu, ki je pomenila dokončen propad spartanske premoči na morju, spartanske posadke v polis so bile izgnane, namesto njih so sprejeli perzijske, Perzija je spet obvladovala morje, v Grčiji so jih sprejemali s častmi, s perzijskim denarjem so Atenci obnovili Dolgi zid in utrdbe okrog Pireja in utrdili demokratične institucije – ponoven dvig Aten; Spartino hegemonijo na Peloponezu je ogrožal nastanek dvojne države Korint-Argos, hud udarec za prestiž Sparte pa je bila tudi atenska zmaga na kopnem; na mirovnih pogajanjih med Sparto in Atenami je bila Sparta pripravljena popustiti vsem zahtevam za avtonomijo vseh polis, izrazijo pa tudi idejo o koine eirene; v resnici je bila grška usoda odvisna od Perzije;

pogajanja v Sardah med Perzijo in vodilnimi grškimi državami so bila neuspešna, sledila je ponovna vojna za oblast nad Jonijo, v kateri je bila Sparta neuspešna, Atene pa precej uspešne (zvezi s Ciprom in Egiptom, osvojijo večji del maloazijske grške obale)

vojna je bila zaključena z mirovnimi pogajanjmi na perzijskem dvoru v Suzi, kjer se je ponovno izkazala perzijska prevlada – Atene so izgubile vse zadnje osvojitve, avtonomija za vse polis pa je pomenila prepoved združitve Argosa in Korinta, razpad Bojotske zveze ... vsa prizadevanja protispartanskih Grkov so bila izničena

mirovni kongres v Sardah prinese dokument imenovan kraljev ali Antalkidov mir, ki je v bistvu povzetek pogajanj v Suzi; nadzorniki miru v Grčiji so postali Spartanci, ki so v Sparti se enkrat sklicali mirovni kongres na katerem so še enkrat sprejeli določbe miru in razglasili koine eirene;

- Zaton spartanske hegemonije, vzpon Teb in nastanek druge Atiške pomorske zveze:
 - Sparta mir izrabi za svoje interese, širi Peloponeško zvezo in na škodo Teb utrjuje zveze s polis v Bojotiji, kar vodi v spore s Tebami, ki Sparti v t.i. olintski vojni (podprejo Makedonijo proti Olintu in Halkidijski zvezi, ki je nato razpuščena) zavrnejo vojaško pomoč, Spartanci se takoj maščujejo z zasedbo Kadmeje in usmrtitvijo protispartanskih politikov
 - olintska vojna je bil zadnji vrh v spartanski zgodovini, njihova hegemonija je temeljila na učinkoviti organizaciji – 10 okrožij z vojšakimi obveznostmi
 - preobrat se zgodi v Tebah, kjer tebanski emigranti s pomočjo Atencev preženejo Spartance s Kadmeje; ustvarjeni so pogoji za nastanek (druge) Atiške pomorske zveze (378/7), ki temelji na posameznih pogodbah Aten s članicami, ki jim je zagotovljena avtonomija, vse članice so bile enakovredne, v zboru zveze je imela vsaka en glas, sklepi pa so morali biti potrjeni še s strani atenske eklezije, člani so plačevali prispevke (ne davkov)
 - v Atenah takrat sposobni politiki (Kalistrat, Habrias) in poveljniki (Ifikrat, Timotej), ki so pripeljali Atiško zvezo do zmage nad Peloponeško in tako je Atiška pomorska zveza postala vodilna pomorska sila v Grčiji
 - vzpon Teb je temeljil na reorganizaciji Bojotske zveze (mornarica)
 - po dolgočasnih bojih med plemiškimi družinami je na oblast Tesalije prišel tiran Jazon, ki mu je uspelo združiti celotno državo in Tesalijo spremeniti v največjo kopensko vojaško silo v Grčiji, ki se je povezovala z Makedonijo in Atenami ter celo načrtovala vojni pohod proti Perziji
- Obdobje tebanske hegemonije (371-362):
 - dvig Teb je poskušala Sparta ustaviti z dvema mirovnima kongresoma, drugi v Sparti ni prinesel rezultatov (Tebe so zahtevale priznanje Bojotske zveze); Atene so se začele povezovati s Sparto; tebanski aristokrat Epamejnondas je uvedel novo taktiko poševne bojne črte (okrepljeno levo namesto desnega krila)
 - kmalu po neuspešnem kongresu je spartanska vojska vdrla v Bojotijo in napadla Tebe, vendar v bitki pri Levkitri doživela katastrofalen poraz
 - tebanska hegemonija je temeljila na zavezniških pogodbah (pogosto spori če so bile zaveznice tudi članice Atiške zveze); Sparta je bila potisnjena v boj za obstanek, zrušena je bila spartanska politična ureditev – upori, anarhija, obračuni; štirje tebanski pohodi proti Sparti, že v prvem nastanek Mesenije in Arkadijske zveze oz. Arkadije (lasten denar in vojska), drugi ni bil uspešen, ker so Sparto podprle Atene in Sirakuze
 - kaotične razmere na severu – smrt Jazona je povzročila boje za Tesalijo, po umoru Aleksandra II. so oblast poskušali prevzeti Tebanci, vendar neuspešno

- obe žarišči so poskušali umiriti z mirovnim kongresom v Delfih in mirovnimi pogajanjmi v Suzi, kjer se je pokazalo, da je dejanski gospodar Grčije še vedno Perzija – ta z določbo o neodvisnosti Mesenije zmanjša moč Sparti, z razorožitvijo atenskega ladjevja pa oslabi Pomorsko zvezo; Atene sklenejo defenzivno zavezo z Arkadijo, čeprav so že zavezane s Sparto proti njej; mir v Suzi postane podlaga za zadnji tebanski vzpon, sklenejo mnoge pogodbe s skupnostmi na Peloponezu, so uspešni v osvajanju severa, začnejo z izgradnjo ladjevja, vendar po prvih uspehih tebanske mornarice iniciativa zastane
- kaotične razmere na Peloponezu, vojna med Elido in Arkadijo, razcep v Arkadijski zvezi, v katerem se del (Megalopola, Tegea) opre na Tebe, del (Mantineja) pa na Elido in Atene, kasneje se jim pridruži Sparta in tako nastane na polotoku močna protitebanska koalicija – v bitki pri Mantineji sicer zmagajo Tebanci, vendar je močan udarec smrt Epamejnonda, zato izčrpani strani skleneta mirovni sporazum (prvi ki so ga Grki sklenili sami), ki razglasi koine eirene in potrdi trenutno stanje – Mesenija ostane samostojna, Arkadija razpade na S in J del; ta bitka pomeni konec peloponeških vojn
- Osrednja vprašanja:
 - precej virov – bogato literarno izročilo predvsem retorjev in publicistov, od zgodovinarjev je ohranjen samo Ksenofont, pomembni so tudi številni napisi, problematična je razporeditev virov
 - za obdobje med peloponeško vojno in makedonskim posegom v Grčijo je več oznak, medtem ko je nesporen začetek obdobja, je manj jasen konec (bitka pri Hajroneji kot dokončen padec polis?)
 - pomembne so socialnozgodovinske raziskave, vprašanje ali so nemiri in družbene nestabilnosti posledica predvsem političnih ali socialno-ekonomskih vzrokov; družbene in ekonomske razmere so gotovo podlaga za nastanek najemniške vojske
 - gospodarstvo: teza, da naj bi šel grški svet v zaton, ker so države izvoza začele same s produkcijo izdelkov (keramike), je sporna ker proizvodnja keramike ni reprezentativna za celoten razvoj gospodarstva in ker Atene v tej dobi niso bile v ekonomski in družbeni krizi
 - množica virov za Atene sproža raziskave na vseh področjih atenske zgodovine

GRKI NA ZAHODU V POZNI KLASIČNI DOBI:

- Viri:
 - najpomembnejši je Diodor Sicilski, ki je napisal celotno svetovno zgodovino v treh delih do leta 54 pnš, kompilator, vendar črpal iz dobrih, danes večinoma izgubljenih virov, pomemben ker poroča o dogajanju na zahodu
- Obdobje sirakuške hegemonije na Siciliji in v Veliki Grčiji:
 - vzpon Sirakuz pod tiranom Dionizijem I., Sirakuze postanejo vodilna država, ki presega prostorske in institucionalne okvire polis, premik ravnotežja na zahod
 - peloponeško vojno za podreitev Sicilije izkoristijo Kartažani, ki na prošnjo Segeste vojaško posredujejo in uničijo Selinunt in Himero
 - Sirakuze je rešil Dionizij, ki je uspešno odbil Kartažane in z njimi sklenil za Grke ugoden mir; nato je začel s pripravami na vojno – Sirakuze so bile dobro zavarovane in oborožene ter imele največjo mornarico v Sredozemlju; v vojni proti Kartažanom so bili po začetnih porazih (zaradi kuge med Kartažani in uspešnega izpada grške vojske iz Sirakuz) naposled uspešni in po sklenjenem miru so Sirakuze obvladovale skoraj celotno Sicilijo
 - Dionizij je imel v načrtu ekspanzijo v sirakušni pomorski imperij, usmeril jo je v

- tri smeri: južno Italijo, na obale Jadrana in na obale Tirenskega morja
- ekspanzija v južno Italijo je bila najlažja, saj so Sirakuze premagale zvezo južnoitalskih mest in z zmago nad Regijem dobile oblast nad Mesinsko ožino
- širjenje na področje Tirenskega morja je segalo do Etrurije, vendar ni bilo posebej pomembno; poskušali so obvladati tudi plovbo po Jonskem morju
- Dionizij je imel veliko nasprotnikov, ki so v drugi in tretji vojni proti Kartagini prestopili na kartažansko stran, zato Sirakuze niso več bile uspešne, Kartagina je celo nekoliko povečala svoje ozemlje, Sicilija pa je ostala razdeljena na dva dela
- Dionizij je predstavnik t.i. mlajše tiranije, njegov slog je bil tipično tiranski – telesna straža, tajna policija ...
- nasledil ga je sin Dionizij II., ki pa ni bil tako nadarjen, zato so se na grški Siciliji začeli notranji problemi, lokalni tirani, državljanske vojne ... za pomoč so prosili Korint, ki jim je poslal razsodnika Timoleonta, ki mu je uspelo doseči spravo med Grki in premagati Kartažane, odstranil pa je tudi vse tiranske režime in države povezal v obliki zvezne države, na čalu katere so bile Sirakuze
- Velika Grčija je prav tako zapadla v brezvladje in šla v zaton, ker so jo (kljub pomoči Sparte) vedno bolj premagovala italska ljudstva, predvsem Lukani
- Grška (sirakuška) kolonizacija na sr. in J delu vzhodne jadranske obale:
 - Dionizijev namen je bil doseči nadzor nad Jonskim morjem in nato ustanoviti nove kolonije na doslej obrobem prostoru
 - oblast na Jadranu si je utrjeval s kolonizacijo – sekundarna grška kolonizacija, ki pa je bila bolj šibka – 4 kolonije na Z (Adria, Ankona) in 3 na V (Issos – Vis, Pharos – Stari grad na Hvaru (boji z domačini)), veliko naselbin je še neidentificiranih
 - Grki iz Ise so kasneje na kopnem ustanovili koloniji Tragurion (Trogir) in Epetion (Stobreč pri Splitu), ki se nista razvili v samostojni tvorbi
 - najpomembnejša je bila nova kolonija na Korčuli (Vela luka), poleg šibke starejše
 - s tem je Jadransko morje postalo del grške ekumene (najstarejši Epidamnos in Apollonia sta bili res ustanovljeni že med 7. in 6. stol., vendar je bil prodor v ta svet zelo počasen, Jadran je bil nepoznan, slabe predstave o njegovi legi ...)
 - poročila o tem so poznega nastanka – Hekataj prinaša le malo, več Ps. Skilak in Ps. Skimen in kasnejši rimski pisci (Strabon, Plinij); iz teh virov vemo, da so to območje takrat naseljevala tri ljudstva: Histri na S, Liburni na današnjem območju hrvaškega primorja in ilirska ljudstva v Dalmaciji – zdaj grški sosedi
 - zgodovina Grkov v Dalmaciji je malo poznana, nekatere kolonije so kovale lasten denar, med viri so najpomembnejši napisi kot t.i. lumbardska psefizma, ki omogoča vpogled v pravno ureditev kolonije
 - verjetno je bilo na Jadranu veliko več naselbin kot jih poznamo, nekatere so omenjene šele v kasnejših virih (Bouthoe – Budva, Olcinium – Ulcinj ...) verjetno so bili naseljeni tudi številni otoki – Mljet, nekateri Kvarnerski otoki ...
 - sovražen odnos Ilirov in Liburnov, težka dostopnost obale, pomanjkanje rodovitne zemlje in slabe prometne povezave so povzročili, da je grška kolonizacija vzhodne obale Jadrana ostala šibka
 - kolikor lahko sklepamo po virih je bil razvoj teh kolonij podoben tistemu v Veliki Grčiji, kolonije niso zmogle obdržati samostojnosti in so si jih druga ljudstva sčasoma podredila (razen Issosa); prošnje na pomoč zaradi nasilja Ilirov so tja sčasoma priklicale rimsko vojsko
- Osrednja vprašanja:
 - najbolj obravnavana je bila psefizma iz Lumbarde, sporno datiranje, vrsta raziskav in analiz

TEMELJNE POTEZE RAZVOJA GRŠKEGA SVETA V POZNI KLASIČNI DOBI:

- kritične razmere v sredini 4. stol., hkrati pa vzpon Makedonije pod Filipom II.
- začela se je preobrazba grškega sveta
- ob politični krizi se pokaže pomen gospodarstva – razcvet zlasti pomorske trgovine, razvoj denarnih poslov (bančništvo)
- vse večja socialna nasprotja – nasilje, pregoni in zaplembe premoženja, zahteve po vnovični delitvi zemlje, anarhična gibanja ... iz sloja pregnancev so se rekrutirali poklicni vojaki, ki so bili v 4. stol. prisotni v vsaki bitki
- kljub kugi konec 5. in začetek 4. stol. je število prebivalstva naraščalo (konec vojne), zato je prišlo do prenaseljenosti, pogoji za kolonizacijo vzhoda so bili dobri (Perzija je šla v zaton, problemi s satrapi, osamosvojitve Egipta ...), vendar grško ljudstvo ni bilo dovolj povezano za večje podvige
- zaton polis je prinesel poskuse združevanja v zvezne države na plemenski podlagi – primera Arkadijcev in Ajtolcev
- ideja splošnega miru je pospeševala občutek skupne pripadnosti, panhelenizma
- vse bolj razširjen je postajal tudi kult osebnosti, božansko čaščenje
- Atene so bile še vedno center kulture, vendar so se izoblikovala tudi nova središča v južni Italiji, na Siciliji, ob obalah Črnega morja ...; medtem ko so v začetku 4. stoletja grški umetniki obiskovali sicilske dvore, so jih kasneje vedno bolj vabili na dvor makedonskih kraljev
- obdobje sta na duhovnem in intelektualnem področju zaznamovala Evdoksos in Aristotel, oba iz Platonove Akademije; Evdoksos je bil matematik, astronom, zdravnik, filozof, geograf, fizik in praktični politik, delo: Phainomena (Nebesni pojavi) je bilo v prepešeni verzificirani obliki zelo priljubljeno in vplivno
- Aristotel je bil še pomembnejši, ustanovil je novo šolo Peripatos in s svojimi učenci postal utemeljitelj empiričnega raziskovanja – pomembne raziskave s področja zoologije, botanike, meteorologije, fizike ... ; zbral in zapisal je tudi 158 državnih ustav, vendar se je ohranila le atenska
- na spremembe kaže tudi nastanek novega vzgojnega ideala – pravi Helen je tisti, ki je deležen atiške vzgoje, pojem klasičnega se je izoblikoval po atiških normah; v Atenah so uprizarjali poleg novih tudi po eno staro tragedijo, kasneje se je to preneslo tudi na komedije
- sredi 4. stol. se je spet začelo mešanje z vzhodno kulturo (Mala Azija, Ciper, Egipt, Fenicija ...), ki je v času Aleksandrovega vzpona prevladalo v celem helenističnem svetu

VZPON MAKEDONIJE V DOBI FILIPA II. (359-36):

- Viri:
 - bogati materialni viri, ostanki Olinta na Halkidiki, ki ga je Filip II. razrušil, grobnica s posmrtnimi ostanki Filipa II.
 - izvirni dokumenti, ki jih navajajo atiški govorniki (sporna avtentičnost)
 - govorniki Izokrat (promakedonski), Demosten (proti Filipu), Ajshin
 - dela sočasnih zgodovinarjev so se izgubila (le fragmenti), kasnejši avtorji so Diodor, Plutarh in Kornelij Nepot
- Makedonija pred nastopom Filipa II.:
 - do Filipovega nastopa makedonska zgodovina ni bila pomembna, bili so hribovsko ljudstvo, ki se je preživljalo s pastirstvom in se je šele privajalo življenju v mestih; Grki jim niso nikoli priznali kulturne enakovrednosti
 - dolgo časa odprto vprašanje izvora Makedoncev – v širšem pomenu so grško ljudstvo, ki je zaradi izoliranosti šlo skozi samosvoj, ločen razvoj

- začetki Makedoncev niso poznani; prvi znani kralj je bil Perdikas I. na začetku 7. stol.; prvi opaznejši kralj je bil Aleksander I. v 5. stol. - ta si je zelo prizadeval za širjenje grške kulture in se s fiktivno genealogijo povezal z Argosom – dovoljeno mu je bilo celo sodelovati na OI, uspešno je reformiral tudi makedonsko vojsko
- njegov naslednik Perdik II. se uspe izogniti peloponeški vojni, v grškem svetu pa Makedonija prvič postane pomembna za časa Arhelaja I. - ta je dvignil gopodarstvo, podpiral umetnost, organiziral vojsko ...
- po njegovi smrti nastopi obdobje notranjih razprtij, kar so na Z izkoristili Iliri, na V pa Halkidijska zveza in Makedonija še vedno ostaja sorazmerno šibka država
- tipična fevdalna država z monarhično ureditvijo, na S so vladali domači knezi, izrazito kontinentalna, agrarna (razen trgovine z lesom)
- patriarhalno kraljestvo, v katerem je bil kralj hkrati vojskovodja, vrhovni sodnik in vrhovni svečenik; pri vladanju se je oprl na plemstvo; pomembni instituciji sta bili še vojaški zbor iz vseh aktivnih vojakov in vrhovno sodišče
- Filipova prva leta vlade (359-354):
 - kralj Perdikas III. se zaplete v spor z Atenami, ker začasno zasede Amfipolo, v vojni z Iliri doživi hud poraz, kar izkoristijo še drugi sosedje in Makedonija se znajde na robu propada; v tem času nastopi njegov mlajši brat knez Filip in z zvižčami in nasiljem odstrani svoje tekmece, naveže prijateljske stike z Atenami, premaga Ilire in notranje uredi državo – vojaški zbor ga nato okliče za kralja
 - tretji pomembni reformator in reorganizator vojske – boljše izurjena in močnejša armada, preureditev falange z dolgimi sulicami in konjenico na krilih
 - hkrati je potekal zaton Atiške pomorske zveze, ki je izgubila veliko članic, ki so se združile v posebno Zvezo otoških držav; to je izkoristil Filip in trajno zasedel Amfipolo, ko so mu Atene napovedale vojno pa se je povezal s Halkidijsko zvezo in razširil svojo oblast proti vzhodu (Trakiji, eno mesto poimenuje Filipi – prvič po osebi), kjer pridobi nekdanje atenske zlate rudnike – makedonski zlatnik kmalu zatem postane temeljna valuta
 - pred Makedonijo so se sosednja ljudstva (Tračani, Iliri, Peoni, tudi Atene) povezala v zvezo, vendar jih je Filip v zavezniški vojni hitro obvladal; s tem se je končala prva doba makedonske ekspanzije
- Grčija in Makedonija v času t.i. tretje svete vojne (356-346):
 - spor med Tebami in Fokido v Delfski amfiktoniji za prevlado v Delfih (od druge svete vojne jih nadzorujejo Fokajci) – Fokida se pod vodstvom stratega Filomela in kasneje Onomarha povzdigne v vodilno vojaško silo, ki obvlada celotne Delfe
 - nasprotniki Fokajcev pokličejo na pomoč Makedonce in Filip v bitki pri Žafranovem polju popolnoma porazi Fokido, 3000 njenih mož pa da utopiti zaradi domnevnega svetoskrunstva
 - vendar mu poskus prodora v srednjo Grčijo še ni uspel, še vedno je bilo odprto vprašanje Halkidijske zveze, na vzhodu ob morskih ožinah pa sta imeli svoje interese tudi Atene in Perzija
 - razmere se spremenijo s Filipovim pohodom v Trakijo in zavzetjem pomembnih traških morskih ožin, nato pa njegov poseg v olintski vojni proti Halkidijski zvezi, po katerem si je podredil vsa Halkidijska mesta in jih vključil v Makedonijo, zavzel pa je tudi Evbojo – vse to so bili močni udarci za Atene
 - to je v Atenah sprožilo protimakedonsko razpoloženje (Demosten); potem ko je Filip zavzel še del Trakije, je z Atenami podpisal Filokratov mir, kakršnega je potrdila atenska ekklesia
 - določbe tega miru je izkoristil za vojaški poseg v srednjo Grčijo, kjer je bil namesto Fokajcev sprejet v Delfsko amfiktonijo (spet razglasitev koine eirene)

- Grčija in Makedonija od Filokratovega miru do smrti Filipa II. (346-336):
 - Filip se je lotil urejevanja razmer na Z in premagal Ilire, pri tem pa skoraj dosegel Jadransko morje; preuredil je razmere v Tesaliji – razdelil jo je na 4 okrožja, vsako s svojim glavnim mestom in poveljujočim tetrarhom, Tesalija je še dolgo ostala tesno povezana z Makedonijo
 - Atene so se začele pripravljati na vojno in iskale zaveznike; pri Perziji jih je prehitel Filip in z njo sklenil pakt o nenapadanju, istočasno pa je s posegom v Epir uresničeval svoje interese na zahodu
 - Perzija je spet postajala močnejša, ponovno je zavzela Egipt, v tem času pa se je Filip začel povezovati z Atenami in dokončal osvojitve Trakije in prodril proti pomembnim morskim ožinam
 - makedonski napad na atenskega zaveznika Perint je sprožil svojno, v kateri so se Grki povezali v Helensko zvezo pod vodstvom Aten, vendar Bojotska zveza ni pristopila, zato je šlo predvsem za vojno med Makedonijo in Atenami
 - Filip se je strateško odločil za pohod proti Skitom ob spodnji Donavi, da bi dvignil samozavest vojakov po začetnih neuspehih; po tem uspehu je poskušal med seboj spreiti Atene in Bojotsko zvezo in kot član Delfske amfiktonije zaradi domnevnega svetoskrunstva napadel Amfiso – najbolj ogrožene Tebe so sklenile zavezništvo z Atenami in ostalimi državami, vendar so se kljub temu Makedonci v obeh bitkah – pri Amfisi in pri Hajroneji izkazali za močnejše
 - zmaga monarhije nad polis; Filip se ni maščeval nad poraženimi polis, saj je njegov cilj zdaj postal združitev vseh Grkov pod makedonsko hegemonijo za skupen boj proti Perziji, vendar so bile vodilne polis vseeno prizadete – Tebe so bile strogo kaznovane, Atene so izgubile ozemlje morskih ožin, ukinjena je bila Atiška pomorska zveza ...
 - Filip je najhuje kaznoval Sparto, temu pohodu na Peloponez pa je sledil kongres predstavnikov grških polis (razen Sparte) v Korintu in tam je bila ustanovljena Panhelenska ali Korintska zveza, razglasili so splošni mir, avtonomijo večine polis in svobodno plovbo; temu je sledila sklenitev trajnega zavezništva med zvezo in Makedonijo in napoved svete vojne Perziji (kot maščevanje za uničenje večjega števila templjev); te načrte je prekinil atentat na Filipa na svatbi njegove hčere

OBDODBJE ALEKSANDRA VELIKEGA (336-323):

- Viri:
 - materialni viri: upodobitve in portreti (Lizipov konjeniški kip), novci, Aleksandrov mozaik iz Pompejev
 - izvirnih dokumentov je malo, več napisov iz Grčije, pa tudi iz Egipta in Babilona
 - dva neohranjena dnevnikarja iz Aleksandrovega štaba (en s podatki o razdaljah, krajih...), poznana iz sekundarnih virov
 - sporna je pristnost Aleksandrove korespondence
 - sočasni zgodovinski deli Kalistena in Anaksimena sta ohranjeni le fragmentarno
 - med kasnejšimi deli so pomembna Ptolemajevo (izgubljeno), po njem je pisal Arijan, romansirano upodobitev Aleksandra pa tudi Klejtarh
 - najbolj obdobje poznamo po več stoletij kasnejših delih Diodora, Kurcija Rufa in Arijana
 - v širšem smislu tudi legenda o Aleksandru, ki temelji na Kalistenovem delu
- Aleksandrova mlada leta in njegova vlada do začetka azijskega pohoda:
 - mladi Aleksander je bil močno pod vplivom Aristotla in se je po njegovi zaslugi navdušil nad grško kulturo, zlasti nad Iliado
 - že s 16. leti je ustanovil prvo mesto s svojim imenom

- ko je po Filipovi smrti postal kralj, si je moral utrditi položaj v negotovih razmerah Grčije – naposled sta ga Tesalija in Delfska amfiktonija oklicali za hegemonu Grčije, nato pa ga je Panhelenska zveza pooblastila za poveljevanje v vojni proti Perziji
- po uspešnem pohodu proti tračanskemu ljudstvu in zmagovitih bojih proti Ilirom je zvedel za upore v Grčiji, ki so jih zanetili Perzijci in jih je hitro zatrl, kaznovanje Teb pa prepustil Grkom
- s tem so bile ustvarjene razmere za pohod na Perzijo, na katere se je Aleksander takoj začel pripravljati, kljub slabemu finančnemu položaju; načrtoval je kopensko vojno, saj je bilo makedonsko ladjevje šibko
- Aleksandrov pohod od Helesponta do Perzepole (334-331):
 - Perzija je bila v tem času šibka, polna notranjih problemov in se ni ukvarjala z Makedonci, poleg tega pa je razpolagala z veliko grško najemniško vojsko
 - Aleksandrova vojska je brez problemov prešla Dardanele, prvi spopad, ki so ga vodili 4 maloazijski satrapi pa je bila bitka pri Graniku, v kateri so bili satrapi sicer poraženi, vendar bi Aleksander skoraj izgubil življenje
 - Makedonci so morali oporišča perzijske mornarice zavzeti po kopnem, najprej so zavzeli lidijsko prestolnico Sarde in Lidijcem „podelili“ svobodo – Aleksander nastopi kot „osvoboditelj izpod perzijskega jarma“; nato je zavzel skoraj vsa jonska mesta, nazadnje Milet (zaključen pohod v prvem letu) in se odločil da jih bo priključil neposredno k državi (in ne preko včlanjenja v Korintsko zvezo)
 - v pol leta je Aleksander osvojil še Karijo, Likijo, Pamflijo in Frigijo in tako zrušil oblast v zahodni in osrednji Mali Aziji
 - Aleksander je svoja osvajanja nadaljeval v notranjost Male Azije, kjer je v obalnem delu severne Sirije prišlo do bitke pri Isu, ki je odločila usodo Prednje Azije – njena značilnost je, da sta se vojski zaradi slabe vidljivosti zgrešili in se zato bojevali na obrnjenih straneh – ko se je bitka bližala odločitvi, je Darej III. ocenil bitko kot izgubljeno, zato je zbežal
 - obalni deli Prednje Azije, ki jih je Aleksander najprej zavzel (Fenicija, Palestina), se niso upirali, razen Tira – njegovo obleganje je bilo eno najtežjih, za svoje oblegovalne stroje so Makedonci nasuli 800m dolg nasip do mesta na otoku
 - sledil je strateško sporen pohod v Egipt, ki je dal Perzijcem možnost, da bi Makedoncem presekali zveze z domovino, vendar tega niso znali izkoristiti; v Egiptu so Aleksandra sprejeli kot osvoboditelja in ga okronali za naslednika domačih vladarjev, tudi on jim je bil (tako kot Lidijcem in Karijcem) naklonjen
 - v Egiptu je ob zahodnem rokavu Nila ustanovil tudi internacionalno mesto Aleksandrija, ki je postalo eno najpomembnejših in kasneje tudi največjih morskih in rečnih pristanišč v Sredozemlju
 - zatem je obiskal Amonovo preročišče, ker naj bi ga zanimalo ali je res božji sin – čutil se je kot izvrševalec božjega poslanstva -> božje čaščenje, kult osebnosti
 - usodo perzijske države je odločila velika bitka pri Gavgameli (dan. Irak), v kateri je Aleksander močno zmagal z močno okrepitevijo bojnih kril, Darej pa se je zopet spustil v beg; Aleksander se je oklical za kralja Azije
 - zavzetje prestolnic Babilona, Suze in Perzepole je bilo lahko, vse so padle brez boja; v Babiloniji se je Aleksander obnašal podobno kot v Egiptu, v Suzi je zajel osrednjo zakladnico, ki je postala nov temelj makedonskega gospodarstva, v Perzepoli pa je dal porušiti veliko in razkošno rezidenco perzijskih vladarjev – simbolično maščevanje za uničevanje grških svetišč

- Osvojitvev vzhodnega dela perzijske države (331-327):
 - po Darejevi smrti (ubil ga je satrapov Besos) se je imel Aleksander za njegovega legitimnega nasprotnika in vedno bolj je privzemal perzijske navade, del kraljevega ornata, uvedel ahajmenidski perzijski ceremonial ... hotel je postati perzijski „kralj kraljev“
 - medtem so potekali na vzhodu eni najtežjih bojov z iranskimi ljudstvi, ki so se odvijali kot gverilska vojna, zato je moral Aleksander preoblikovati vojsko in zmanjšati taktične enote, poleg tega je množično rekrutiral Irance
 - med tem pohodom je Aleksander ujel pretendenta Besosa in ga dal usmrtiti na strašen način (iznakaženje, nato križanje), ki ga je pred njim uporabljal Darej I.; Makedonci so med zasledovanjem ostankov perzijske vojske prišli do severnega roba države, kjer so jim delo olajšali Skiti, ki so uničili ostanek vojske; s tem je bila oblast nad vzhodnim delom države vzpostavljena
 - Aleksander se je v svoji želji postati pravi naslednik Ahajmenidov tudi po perzijskih šegah poročil s perzijsko princeso Roksano – manifestacija njegove ideje o povezovanju in stapljanju različnih ljudstev
 - orientalizacija Aleksandra je pripeljala do oddaljevanja od Makedoncev in Grkov, ki njegovi spremembi niso mogli ali hoteli slediti, zato jih je veliko usmrtil, od njih zahteval proskinezo ...
- Pohod v Indijo in povratek proti zahodu (327-325):
 - Aleksandrov indijski pohod ni bil strateško ali ideološko naravnano, ampak je bil posledica vladarjeve zanesenosti, želel je namreč doseči vzhodni rob ekumene
 - navezal je stike z nekim indijskim kraljem, si izbojeval pot do dolin indijskih rek in se srečal z materialno in duhovno čisto drugačnim in nepoznanim svetom
 - v bitki ob Hidaspu (zadnji veliki Aleksandrovi bitki) sta se srečali dve popolnoma drugačni armadi – Indijci so napadli z bojnimi sloni in bojnimi vozovi, vendar jih je bil Aleksander vseeno sposoben premagati; ob nadaljnem prodoru proti vzhodu je vojsko zajelo monsunsko deževje, pred katerim je Aleksander klonil
 - Indijo je zavzel z izgradnjo ladjevja, ki ga je poslal po Indu in vzporedno z njo organiziral pohod kopenske vojske; Indijo je za manj kot 20 let vključil v državo
 - sklepni del pohoda je postal po svojih dosežkih raziskovalna ekspedicija – admiral je pisal dnevnik z zanimivimi opaznanji, opisi narave in družbe ...
 - povratek bi se za kraljevo armadno skupino skoraj spremenil v katastrofo zaradi pomanjkanja vode
 - Aleksandrovi naslednji načrti so bili: izgradnja močnega ladjevja, osvojitve celotne severne Afrike, nato Iberskega polotoka, Italije in Sicilije (Z ekumene)
 - Aleksander je s svojimi osvajanja ustvaril največjo državo do tedaj
- Aleksandrovo zadnje obdobje vlade (324-323):
 - na zahodnem delu države so izkoristili kraljevo odsotnost in razširili sta se korupcija in neposlušnost, ki ju je Aleksander po vrnitvi strogo kaznoval
 - množična svatba v Suzi – vsi njegovi glavni sodelavci in 10000 makedonskih vojakov se je moralo poročiti s Perzijkami – je izraz Aleksandrovega prizadevanja za spojitev narodov, vodila pa je v spor z Makedonci tradicionalnih nazorov
 - oblast v Grčiji je hotel utrditi z razglasom o povratku političnih pregnancev – nanje se je hotel opreti, to pa je bilo v nasprotju s sklepi Korintske zveze in je sprožilo veliko nezadovoljstva
 - za novo prestolnico je kralj imenoval Babilon, kamor se je tudi preselil in tam so ga obiskala poslanstva številnih zahodnih ljudstev
 - Grki so se z odporom uklonili njegovi zahtevi po božjem čaščenju
 - Aleksander ni nikoli uresničil vseh svojih načrtov, sej je med pripravami na

arabsko ekspedicijo in gradnjo kanalov po kratki bolezni umrl

- Svetovna država Aleksandra Velikega:
 - imperij je bil razdeljen na tri bistveno različne dele: makedonsko kraljestvo (kralja so omejevale stare institucije, plemstvo, vojaški zbor), azijsko kraljestvo (kjer je bil absolutni vladar) in ozemlje Panhelenske zveze (kjer je bil zgolj hegemon) in njegovo življenje je bilo prekratko, da bi jih lahko zлил v eno
 - njegova politika se odraža tudi v zgradbi vojske, kjer so služili tako Makedonci, kot grški najemniki, perzijski oddelki in proti koncu tudi Iranci
 - na začetku je za upravnike osvojenih dežel postavljale Makedonce, kasneje pa vedno bolj tudi Perzijce, vendar ti niso nikoli poveljevali Makedoncem; pri organizaciji uprave je upošteval predvsem vojaške cilje in interese
 - njegovo oznanjanje samega sebe kot osvoboditelja zatiranih ljudstev ni bila le propaganda (Lidijci, Karijci, Egipčani, Babilonci), bolj kot je prodiral v notranjost Perzije, bolj je spoštval njihove dosežke in računal na njihovo sodelovanje
 - razizem mu je bil popolnoma tuj
 - v to obdobje sodi tudi tretje veliko obdobje grške kolonizacije zaradi Aleksandrovega ustanavljanja številnih mest na vzhodu, kamor so se večinoma naselili grški najemniki; namen njihovega ustanavljanja je bil sicer vojaški, vendar so kmalu prerasla te okvire, razširila sta se grški jezik, ki je postal svetoven in je na vzhodu zamenjal aramejščino in grška kultura
 - vpliv na gospodarstvo: z odkrivanjem novega ozemlja se je širil gospodarski prostor in vzpostavljeni so bili pogoji za nastanek svetovnega prometa in trgovine; poleg tega je zaradi finančnih potreb vojske začel s kovanjem velike količine srebrnih nominalov (ne več srebrno-zlatih) – hiter gospodarski napredek
 - Aleksandrova država je edina svetovna država v zgodovini, ki ob sebi ni imela nobenega resnega tekmeca; to je vodilo veliko državnikov v zavestno posnemanje Aleksandrovega ideala
- Osrednja vprašanja:
 - globalna interpretacija Aleksandra kot zgodovinske osebnosti, nevarnost prenašanja vzorcev sedanosti v zgodovino
 - materialni viri kot so novci, napisi in umetnostno-zgodovinski spomeniki, še niso dovolj izkoriščeni

HELENISTIČNA DOBA

OZNAKA DOBE IN GLAVNE POTEZE RAZVOJA:

- Helenizem: prostor, čas in značinstvo dobe:
 - prostor: ozemlje Aleksandrove države in Grčije, ozemlje proti vzhodu do prednje Indije in proti zahodu, kjer se vanj v kulturnem, gospodarske in političnem smislu vključujeta Rim in Kartagina
 - začetek dobe je sporen (360, bitka pri Hajroneji 338, Aleksandrova smrt 323), konec pa določa propad ptolemajskega Egipta 30 pr. n. št. kot zadnje helenistične države, čeprav se kot kulturni pojav helenizem nadaljuje še stoletja dolgo v zgodovino vzhodnega rimskega cesarstva
 - doba se deli na 3 dele: približno 40 letna doba boja med Aleksandrovimi nasledniki, doba ravnotežja helenističnih sil (80 let) in doba postopnega zatona helenističnih držav, ki sovпада z vzponom Rima
 - po Aleksandrovi dobi je helenistični svet doživel veliko izgub: odcepitev Indije, vpadi Keltov, vzpon Partov (izguba Irana), upor Judov ... hkraten vzpon Rima se je odražal v rušenju helenističnih državnih tvor in njihovem vključevanju v Rim
 - z odprtjem sveta proti vzhodu se je težišče političnega in gospodarskega dogajanja premaknilo; mešanje kultur v urbanih središčih; v novi državi so Grki in Makedonci predstavljali manjšino
- Viri:
 - napisano gradivo, novci in papiri (Egipt)
 - Hieronim iz Kardije, prijateljaval z diadohi, dober zgodovinar z veliko vojaškega znanja, le fragmenti, podlaga drugim zgodovinarjem (Diodor, Arijan, Plutarh ...)
 - Filarh iz Aten, za obdobje od Pirove smrti do Polibijeve zgodovine, slabši, moralizira in vpleta anekdote
 - najpomembnejši je Polibij iz Megalopole, vojaški poveljnik, deportiran v Italijo, kjer se je začel gibati v visokih krogih, ob spoznanju svetovnozgodovinskega pomena vzpona rimske države pa je napisal veliko univerzalno zgodovino sredozemskega sveta, ki naj bi bila uporabna za politika in državnikar – pragmatično zgodovinopisje; od 40ih knjig se je ohranil le del
 - helenistični vpliv se je kazal tudi v želji drugih držav predstaviti svojo zgodovino grškemu svetu in uporabi grščine – Bersos iz Babilona, Egipčan Maneton, nekateri Rimljani, Kartažani, Makabejci (Judi) ...
 - zadnje obdobje helenizma prikazuje vrsta rimljanskih zgodovinarjev vse do bizantinske dobe, od grško pisocih so najpomembnejši Apijan (ohranjen del Rimske zgodovine), Kasij Dion (delo z enakim naslovom) in Plutarhovi življenjepisi sedmih rimskih državnikov
 - latinsko pisoci avtorji: Livij, Cezar (deli Aleksandrova in Državljanska vojna) in biograf Svetonij
 - Evzebijeva Kronika – pomembna predvsem zaradi kronologije

BOJ ZA ALEKSANDROVO DRŽAVO:

- Državljanske vojne po Aleksandrovi smrti:
 - makedonski vojaški zbor se je odločil za formalno ohranitev celotne države, ki pa jo je razdelil med Perdikasa (azijsko kraljestvo), Antipatra (evropejski del), medtem ko je Aleksandrov nesposobni brat postal kralj Filip III. (namesto njega je vojski v Aziji poveljeval Krater); Perdikas je na novo uredil satrapije, Antipater je Trakijo dodelil v upravo Lizimahu; satrapi iranskega porekla so bili iz tega dogajanja izključeni – opustitev Aleksandrovih načrtov o stapljanju

- prišlo je do nasprotij med dvema političnima konceptoma: idejo enotne države (Perdikas, Antigona ...) in idejo oblikovanja več posebnih držav (Lizimah in upravnik Egipta Ptolemaj); kralj je tu igral pasivno vlogo (orodje vojaških poveljnikov), zato pa so bile bolj aktivne ženske Aleksandrove sorodnice, ki so v boju za njegovo dediščino vse izgubile življenje
- pomembno vlogo je igralo „grško vprašanje“ - kdo bo obvladoval to duhovno in kulturno središče – propaganda diadohov o „svobodi Helenov“
- ideja enotne države je vedno bolj propadala, v štirih stopnjah je v bojih vedno zmagala ideja ločenih držav, čemur so pripomogle smrti glavnih zagovornikov enotnosti in usmrtitev kralja in njegove žene
- medtem ko je bil v Aziji mir, je prišlo v Grčiji do nemirov, vrnitev političnih emigrantov je povzročila napetosti in povratek protimakedonske strani z Demostenom; Atenci so izstopili iz Korintske zveze in ustanovili Helensko; strateg Antipater razmer sprva ni mogel obvladati in je bil v lamijski oz. helenski vojni poražen; v pomorski bitki pri Amorogu pa so bili Grki poraženi in za vedno izgubili prevlado na morju in vodilni položaj v Grčiji, na oblast je prišla promakedonska stranka, namesto demokracije je bila uvedena timokracija
- povezovanje diadohov proti Perdiku (ki se je poskušal povezati z Aleksandrovo sestro Kleopatro) je omogočilo njegov atentat in s tem osamosvojitve Egipta pod Ptolemajem
- vodilno vlogo je imel sedaj Antipater, ki pa je oblast v Aziji prepustil Antigoni, saj je sam ni mogel utrditi
- po Antipatrovi smrti je kot zmagovalec iz bojev za oblast izšel njegov sin Kasander, hkrati je propadla dinastija Argeadov in tako kmalu ni bilo več privržencev ideje o enotnosti, ki so podobno usodo doživeli tudi v Aziji
- proti najmočnejšemu diadohu Antigoni so se povezali ostali trije (Ptolemaj, Kasander in Lizimah) in tako postali močnejši od njega, še posebej po njegovem vojaškem porazu in pristopu babilonskega satrapa Selevka k zvezi
- mirovni sporazum 311 med diadohi je utrdil oblast vsakega na svojem območju – Antigona v Aziji, Ptolemaja v Egiptu, Lizimaha v Trakiji in Kasandra v Makedoniji (do polnoletnosti Aleksandra IV., ki pa ga je dal usmrtiti)
- sporazum je ustvaril pogoje za nastanek petih po obsegu precej različnih držav
- azijsko kraljestvo je bilo največje, od Helesponta do Evfrata, s prestolnico v Frigiji, kasneje v Antigoneji, država je bila do propada v obrambi, prizadela jo je izguba Babilonije in satrapij med Tigrisom in Indom (Selevk); gospodarsko in politično zelo pomemben prostor, politično in gospodarsko je presegala ostale
- Ptolemajev Egipt je bil manjši, vendar prostorsko bolj zaključen; v korist azijskega kraljestva izgubi južno Sirijo in Ciper; poskusi širitve na južno obalo Anatolije in Grčijo niso bili uspešni
- oblast nad evropskim delom sta si delila zaveznika Kasander in Lizimah; slednji je bil uspešen v širjenju grške kulture na vzhod
- Selevk je razširil svojo oblast iz Babilonije do mej Indije, kjer se je izoblikovala močna državna tvorba (prvi vladar Čangragupta), zato se je tu končala njegova ekspanzija; namesto tega je sklenil sporazum s katerim je vrnil vse dele Indije, ki jih je prej Aleksander osvojil, v zameno za 500 bojnih slonov
- kmalu po sklenitvi miru se je vojna med diadohi z enakom razmerjem moči obnovila; Antigona se je obrnil proti Z in Atenci so ju s sinom Demetrijem Poliokretom sprejeli kot bogova odrešenika, kar je najbolj prizadelo Kasandra
- v veliki pomorski bitki pri ciprski Salamini je Antigona porazil Ptolemaja in si podredil vzhodno Sredozemlje; štel se je za Aleksandrovega naslednika

- njegov pomorski in kopenski napad na Egipt je spodletel in Ptolemaj si je nadel kraljevski naslov, sledili pa so mu še ostali diadohi – razpad Aleksandrove države
- pred Antigonom se je kljub napredni oblegovalni tehniki obvaroval tudi Rodos
- štiriletni boj za oblast v Grčiji med Kasandrom in Antigonovim sinom Demetrijem je na koncu prinesel zmago slednjemu; ta je nato razglasil Panhelensko zvezo v Korintu, v kateri so bile skoraj vse polis, namen je bil tokrat boj proti Kasandru in ne proti Perziji
- sklepni del vojne pomeni Lizimahov prodor v Azijo proti vzhodu in Selevkov iz Babilonije proti zahodu, zavezniški vojski sta se srečali v severni Frigiji in v veliki bitki pri Ipsu porazili vojsko azijskega kraljestva (odločilni so bili Selevkovi bojni sloni) – Antigon je v bitki padel, Lizimah je razširil oblast na celotno Malo Azijo, Selevk je dobil ostali del kraljestva s težiščem v Siriji, Kasander zgolj možnost utrditve oblasti v Grčiji, Ptolemaj pa južne obale Sirije, s čimer se Selevk ni strinjal in so dolgo ostale predmet spora med Ptolemajci in Selevkidi
- to je pomenilo dokončen razpad Aleksandrove države; potrdila se je ideja, da le vojaška premoč (in ne poreklo) opraviči vladarsko oblast; vojska je postala temelj oblasti diadohov in center gospodarskega življenja; Antigon je prvi v državni upravi izvedel novost – stratege, v katerih je bila združena vojaška in civilna oblast, njegovemu zgledu pa sta sledila še Lizimah in Selevk
- novosti v odnosu država – mesto; ustanovljena so bila številna nova mesta, velika so postala center gospodarskega življenja; odnos diadohov do azijskega prebivalstva je bil konzervativen, v njih so videli predvsem podložnike
- Doba utrditve helenističnih držav:
 - medtem ko je bila oblast nad državami razporejena med diadohe, je Demetrij z močno mornarico obvladoval morje in se začel povezovati z zahodom (Sicilija), njegova oblast je temeljila na posedovanju obalnih mest v Joniji, Kariji, Feniciji, na Cipru, egejskih otokih in ponekod v Grčiji
 - med diadohi se je razvilo rivalstvo za naziv makedonskega kralja, za katerega so se po Kasandrovi smrti oklicali skoraj vsi Diadohi (Demetrij, Pri, Lizimah, Selevk in Ptolemajev sin Keravnos), pri čemer ta naziv ni odražal dejanske moči ampak je šlo predvsem za izraz prestiža in sredstvo vladarskega legitimiranja
 - vedno bolj pereče je bilo sirska vprašanje; Ptolemaj se je povezal z Lizimahom in Kasandrom, Selevk pa z Demetrijem Polioketom
 - s smrtjo Kasandra (ustanovitelj Soluna) so v Makedoniji nastopile skoraj anarhične razmere, „kralji brez zemlje“; v tej situaciji se je najbolje znašel Demetrij, ki je zavzel Atene, se oklical za makedonskega kralja, ustanovil novo trdnjavsko prestolnico Demetriado v Tesaliji, se utrdil v Bojotiji, zavzel Korkiro in se povezal s Sicilijo; s temi uspehi je postal nevaren, zato so se ostali diadohi povezali proti njemu in zrušili njegovo oblast
 - Makedonijo si je po tem podredil Lizimah, ki je bil njen pomemben gospodarski reformator; z umorom svoje žene (Ptolemajeve hčere) je prekinil zavezništvo s Ptolemajci; izbruhnil je upor v Aziji, vrsta mest je prestopila na Selevkovo stran, vojna med njima se je končala z bitko pri Kurupediju z zmago Selevka, ki ga je vojska oklicala za kralja Makedonije, vendar ga je takoj po prihodu na evropska tla doletel atentat novega pretendenta Ptolemaja Keravna
 - obdobje se zaključilo s smrtjo vseh glavnih diadohov in ustalovitvijo treh glavnih držav: Ptolemajevega Egipta, Selevkove Azije in nekoliko kasneje (kaotične notranje razmere, vdori Keltov) še Makedonije; naslednja generacija vladarjev je bila manj obremenjena z Aleksandrovo dediščino in se začela posvečati dvigu gospodarstva, ureditvi uprave ... in tako je vsaka država šla svojo specifično pot

GRKI NA ZAHODU V HELENISTIČNI DOBI:

- Grki v južni Italiji:
 - Grki so na tem območju predvsem bojevali obrambne boje, na Siciliji proti Kartagini, v južni Italiji pa proti italiskim ljudstvom, njihov položaj pa je bil zelo težak, domovina jim je pomagala le z majhnimi najemniškimi vojskami
- Sicilski Grki v dobi Agatokla:
 - Sicilski Grki so bili uspešnejši in so še enkrat premagali Kartažane; po tej vojni se je kot državnik in vojskovodja uveljavil najemniški vojak Agatokles, ki je na tej podlagi vzpostavil tiransko oblast, si priboril večino polis in začel vojno proti Kartagini, ki pa je bila že od začetka neuspešna, po neuspehu tvegane odločitve izkrcanja v Afriki in napada na Kartagino, je bilo obnovljeno prejšnje stanje
 - po koncu vojne se je oklical za kralja, se povezal s Ptolemajem in Demetrijem Poliorketom in začel urejati notranje razmere med južnoitalskimi Grki, saj jih je želel med seboj povezati pod sirakuško hegemonijo in nadaljevati boj proti Kartagini; uresničitev teh načrtov mu je preprečila smrt
 - bil je zadnji pomemben državnik na Zahodu in je le upočasnil zaton grštva na Zahodu, po njegovi smrti pa so zavladale anarhične razmere
- Pirove vojne (280-275) in njihove posledice:
 - prvi veliki spopad med Zahodom in Vzhodom, s katerim je bila presežena delitev sveta na vzhodno in zahodno polovico; s Pirovim porazom je Rim razširil svojo oblast še na južni del polotoka in prišel v stik z grško kulturo, zadnji poskus združitve zahodnih Grkov pa je s tem propadel
 - povod za spopad med helenistično silo in Rimom je bila tarentinska vojna, v kateri so Rimljani posegli v grško mesto Turijs, ki so ga ogrožali Lukani; po zmagi nad Lukani se je tam ustalila rimska vojska, kar je izzvalo polis Tarent, da je na pomoč poklical epirskega kralja Pira
 - v prvem spopadu v bitki pri Herakleji je Pir nad rimsko vojsko sicer zmagal, vendar utrpel hude izgube (Pirova zmaga); po tej zmagi so na Pirovo stran pristopile številne polis, še pomembnejše pa je bilo Pirovo zavezništvo z italiskimi ljudstvi (Lukani, Brutiji in Samniti); Pir je prodrl skoraj do Rima in ga spet porazil v bitki pri Avskulu, ponovno z velikimi izgubami; Rim se je povezal s Kartagino, Pir pa s Sirakuzami in s tem je to postala vojna za prevlado v zahodnem Sredozemlju; v Siciliji so Pira sprejeli kot hegemon in kralja, odrešitelja pred Kartažani, vendar so se odnosi kmalu ohladili; odločitev vojne je prinesla bitka pri Maleventu, ki je sicer na bojnem polju ostala neodločena, vendar se je morala Pirova vojska zaradi izčrpanosti umakniti
 - z rimsko osvojitvijo grškega sveta južne Italije so bili ustvarjeni pogoji za stapljanje obeh kultur, saj so Grki kljub izgubi svobode in politične moči kulturno zmagali nad takrat še polbarbarskim Rimom
 - Grke je najbolj prizadela gospodarska nesamostojnost, saj so Rimljani vsem polis določili obveznosti – gradnja mornarice v prvi punski vojni
 - Sirakuze so medtem doživljale miren razvoj pod reformami Hierona II., ki je državo spretno vodil tudi skozi prvo punsko vojno, Rimljani so jo zavzeli šele po njegovi smrti
 - obdobje tako kot v helenističnem svetu označuje propad polis in njena vključitev v veliko državno tvorbo – tokrat rimsko in ne helenistično

RAVNOTEŽJE HELENISTIČNIH SIL:

- Viri:
 - skromni, izgubljeni; klinopisna kronika in papirus historične vsebine, napisi
 - kasnejši zgodovinarji: Justin, Polibij, Plutarhovi življenjepisi
 - izkopavanja v Mali Aziji in Grčiji
- Od bitke pri Kurupediju do smrti Antigona Gonata (281-239):
 - razvoj vzhodnega Sredozemlja ni bistveno vplival na dogajanje na zahodu
 - kazati so se začele negativne posledice propada Lizimahove države – v politično in vojaško „izpraznjen“ prostor so vdrl Kelti, ki so bili veliko manj napredni od helenistične vojske, vendar so zaradi časa krize in vojaške šibkosti uspeli
 - najprej so strli Makedonijo in tako dobili dostop do grškega sveta, kjer so prodrli do Delfov, tam pa jih je ustavila Ajtolska zveza (Ajtolci, Fokejci in Bojotijci), ki so za zasluge dobili nadzor nad preročiščem; Kelti so se obrnili proti zahodni Mali Aziji, kjer so jih v slonovi bitki ustavili šele Selevkidi z Antiohom I.
 - v Makedoniji je po smrti Ptolemaja Keravna spet prišlo do boja za prestol, v katerem je bil najuspešnejši sin Demetrija Poliorketa Antigon Gonatas, pod katerim je Makedonija doživela ponoven vzpon
 - sirska vprašanje: več spopadov, najprej v letih 280-279, nato prva sirska vojna (277-75), ki je ostala brez zmagovalca, vendar je Ptolemaju uspelo obdržati ozemlja v južni Siriji in Feniciji
 - zaradi vzpona makedonske pomorske sile je nato prišlo do hremonidejske vojne, v kateri je poskušal Egipt organizirati upor Grkov proti Makedoniji – uspe mu pridobiti Sparto in Atene, ki so v vojni težko poražene (Atene izgubijo samostojnost); ponovna zmaga helenistične monarhije nad polis
 - sledi druga sirska vojna, v kateri je Egipt izgubil nekaj čezmorskih ozemelj, ker so se Selevkidi povezali z Makedonci; končala se je s sklenitvijo miru in dinastično poroko (Antioh II. in Berenika)
 - poroka je bila povod za naslednjo, Laodikino ali tretjo sirsko vojno – po smrti Antioha II. je zavladal Selevk II. in dal Bereniko z otroci umoriti; v vojni so bili prvi egipčanski uspehi izničeni in Egipt je obdržal le posamezne postojanke v severni Siriji, del postojank v Trakiji in Egejskem morju
 - v Selevkidski državi so v tem času izbruhnili notranji nemiri in veliki deli države v Mali Aziji (Velika Kapadokija, Bitinija, Pontos) in na iranskem Vzhodu (Baktrija, Partija) so se osamosvojili; nosilci tega gibanja so bili večinoma Iranci, razen v Baktriji; najuspešnejša od teh držav je postala Partija
 - edino krizno žarišče v Evropi je bila Grčija, saj Makedonija nad njo ni imela trdne oblasti, zato sta se vedno bolj uveljavljali Ajtolska in Ahajska zveza, vendar do osvoboditvene vojne proti Makedoniji ni prišlo, saj sta se zvezi zapletli v spopade med seboj, v katerih pa do končne odločitve ni prišlo
 - spet je oživel krizno žarišče na Zahodu (Siciliji) – v prvi punski vojni (264-241) so Rimljani z otoka pregnali Kartazane in zavzeli celoten otok, s čimer se je končala svoboda tamkajšnjega grškega sveta (čeprav so Sirakuze zajeli šele po Hieronovi smrti 212); na kulturnem področju so Grki kljub politični in gospodarski nesvobodi ostali vodilni (pomembno tudi kulturnozgodovinsko poslanstvo svobodne grške polis Mesalije v njenem širšem keltskem zaledju)
 - močno spremenjeno razmerje sil, helenistični vladarji so izgubljali svojo moč; najmočnejši vladar takrat je bil Ptolemaj III., čigar moč je temeljila na močni mornarici, dobri vojski in trdni gospodarski podlagi (izkoriščanje kmetov za veliko kmetijsko proizvodnjo)

- Od smrti Antigona Gonata do prvega posega Rima (239-ok.200):
 - nepovezan in šibek helenistični svet ni bil sposoben ustaviti rimskega širjenja proti vzhodu, kot edina možna nasprotnica na vzhodu je bila Makedonija bistveno šibkejša od zahodne Kartagine in usodo helenističnega sveta je v bistvu zapečatala že druga punska vojna (218-201)
 - helenistični svet je bil razdeljen na dva kroga: Zahodno območje sta sestavljali Makedonija in Grčija; Rimljani so območje začeli resno ogrožati po prvem posegu čez Jadran in utrditvi oblasti nad Ilirijo
 - Vzhodno območje sta sestavljali konkurenčni si selevkidska in ptolemajska država, ki sta se zapletale v medsebojne spore; značilen je tudi vzpon majhnih in srednjih držav kot sta bili Rodos in Pergamon – slednji je poskušal po zmagi nad Selevkidi zavladati nad celotno selevkidsko Malo Azijo, in ta spor je za poseg tja izkoristil Rim, pa tudi Makedonija
 - novo obdobje Selevkidov nastopi z vladavino Antioha III., ki je uspel državo obnoviti v starih mejah – priključil je izgubljena območja v Mezopotamiji in zahodnem Iranu (s Selevkejo, Babilonom, Suzo, Perzepolo ...) in proti Egiptu začel četrto sirska vojno za prevlado v vzhodnem Sredozemlju, v kateri je v odločilni bitki pri Rafiji zmagal Egipt; Antioh je nato utrdil oblast v Mali Aziji in širitev nadaljeval proti vzhodu vse do Indije; njegova oblast na vzhodu je trajala do njegovega prvega poraza; njegovi uspehi časovno sovpadajo z bojem Rima in Kartagine za prevlado v zahodnem Sredozemlju
 - Grčija je šla vedno bolj v zaton zaradi spopadov med Ahajsko in Ajtolsko zvezo, v katere se je vključevala tudi Makedonija, ki je vedno bolj izgubljala oblast nad tem delom
 - zaradi vpadov ljudstva Dardanov v Makedonijo je bila slednja povsem pasivna, ko so v prvi ilirski vojni Rimljani zavzeli Ilirijo
 - ponoven dvig Sparte na podlagi državne reforme in ponovne uvedbe starega spartanskega življenja je bil kratkotrajen, saj so se proti njej povezale Makedonija, Ahajska zveza in še nekatere druge, ki so Sparto v bitki za prevlado na Peloponezu porazile v bitki pri Selaziji
 - vojna se je nadaljevala proti Ajtolski zvezi, ki se je povezala s Sparto – za t.i. zavezniško vojno so značilna predvsem številna plenjenja in pustošenja, končala pa se je po posredovanju Egipta in Rodosa z mirom v Navpaktu, ki je zadnji, ki so ga Grki podpisali sami
 - uspešna rimska intervencija v Iliriji je rimljansko državo privedla v neposredno bližino makedonsko-grškega sveta, in ji omogočila nadzor nad srednjo Dalmacijo; Grki so jih sprejeli z odobravanjem, upor vazala Demetrija Hvarski, ki se je povezal z Makedonci, so z drugo rimsko intervencijo hitro zadušili
 - Rim je tako postal huda grožnja za Makedonce, ki so se zato v veliki vojni za zahodno Sredozemlje povezali s Kartažani – posledica je bila prva makedonska vojna, ki so jo za Rim bojevali njegovi ilirski in grški zavezniki, ki pa so se morali na koncu umakniti zaradi izčrpanosti in mir v Fojnici je le potrdil predvojno stanje; Rim se je vojna še dodatno obremenjevala ob bitkah s Kartažani
 - po tem neuspehu se je Makedonija usmerila na vzhod, zlasti na egejsko območje, kjer so bili za to dobri pogoji – egiščanska država je vedno bolj propadala, saj je izgubila pomembne trgovske partnerje na zahodu, začela se je vrsta uporov ... zato sta Antioh III. in Filip V. sklenila tajni sporazum o delitvi ptolemajske države, ki je postal izhodišče za rimski poseg na vzhod, saj je v vlogo varuha Egipta postavil Rim – uvod v odločilni spopad med Rimom in helenističnimi silami

HELENISTIČNI DRŽAVNI SISTEM:

- Viri:
 - podobni kot za vojaško in politično zgodovino: Polibij, Livij, Justin, Jožef Flavij, Apijan, geograf Strabon, enciklopedist Pozejdonij
 - novci, napisi in za Egipt papiri
- Skupne razvojne poteze helenističnih držav:
 - vse razen Makedonije so nastale z osvojitvijo – s kopjem (orožjem) pridobljena zemlja, ki se je kot zasebna lastnina dedovala znotraj dinastije
 - razen Makedonije je vsem državam manjkal nacionalni značaj – v vseh so prebivala različna ljudstva, ki jim je vladala grško-makedonska manjšina
 - ozemeljska velikost, ki ni bila primerljiva z nekdanjo grško polis, kar je odpiralo popolnoma nove organizacijske probleme in odpiralo številne politične in gospodarske načrte ter veliko število prebivalstva
 - podobnost v zgradbi in organizaciji, vendar razlike zaradi raznolikosti v sestavi prebivalstva in kulturnih tradicij
 - Selevku in Ptolemaju je prvima uspelo ustanoviti dinastijo – na podlagi mitologije in rodovnikov so se diadohi povezali z Zevsom, Apolonom ... in si tako dali božanski (ali herojski) izvor; to sta podpirali kiniška in stoiška filozofija, ki sta zagovarjali danost vladarjev po božji volji, „kralj je zakon z dušo“
 - zunanji znaki helenističnega kraljevskega dostojanstva so bili diadem, pečatni prstan in večni ogenj ob prestolu kot simbol večnosti vladarskega dostojanstva; poleg tega se je uveljavilo tudi štetje po kraljevih letih vladanja
 - med Selevkidi in Ptolemajci se je razširila institucija sovladarstva – hkrati sta vladala kralj in njegov sin (pri Selevkidih je bil upravnik zgornjih satrapij, pri Ptolemajcih pa čezmorskih posesti)
 - novost je bila tudi udeležba žensk pri vladi, predvsem v Egiptu; poroke znotraj vladarskih rodbin (enakovredne poroke skoraj pravilo)
 - še naprej institucija kraljeve telesne straže in kraljevih pažev, vpeljali pa so še instituciji kraljevih „sorodnikov“ in prijateljev
 - absolutistična vladavina, vladarski kult (od grške apoteoze Aleksandra 324), pri Ptolemajcih tudi kult vladarskega para; kult Aleksandra – postal je državni bog
 - v vseh treh državah obstoj makedonskega vojaškega zbora, ki se je obdržal vse do konca; njegova pooblastila: formalna potrditev novega vladarja, postavitve varuha maloletnemu kralju, potrditev kraljevega testamenta in obsodba zločinov proti državi (veleizdaje); pogosto je imel pomembno vlogo
 - mestno prebivalstvo si pribori nekatere politične pravice, podeželsko prebivalstvo pa še vedno ostane brez
 - vse te spremembe kažejo na propad makedonske tradicije, predvsem na vzhodu
- Selevkidska država:
 - dediščina stare perzijske države; vrsta različnih iranskih, semitskih in maloazijskih ljudstev ter vodilni Grki in Makedonci
 - tri kategorije državnih podanikov: dinasti (veliki posestniki, ki priznavajo nadoblast vendar so skoraj neodvisni, tudi tempeljski svečeniki), grške polis (tudi izven neposrednega nadzora in uživajo avtonomijo) in ljudstva – ethne (edina, vendar najštevilčnejša skupina, ki je bila pod neposrednim nadzorom)
 - delitev na satrapije in nižje upravne enote; še dve upravni območji: maloazijsko s središčem v Sardah in mezopotamsko s prestolnico Selevkejo; najpomembnejši reformator Antioh III., ki je uvedel strategije po celotni državi, poleg strategov še posebni finančni upravniki; obveznosti polis: davek, obstoj selevkidskih vojaških posadk in izpolnjevanje kraljevih ukazov

- vrsta novih mest: Selevkeja, Antiohija; stara mesta so preimenovali in na novo naselili; v mesta so se zaradi gospodarskih priložnosti naselili mnogi Grki; mesta so imela svojo avtonomijo; poleg njih so nastale tudi številne naselbine nižjega ranga, kjer je živel prebivalstvo iz katerega so se rekrutirali rezervisti
- selevkidska vojska je bila precej velika, sestavljena iz stalne (najemniške) vojske in rezervistov; pripadniki različnih narodnosti; elitna makedonska falanga
- stroški za vojsko, upravo in dvor so se poravnavali z davki, ki so jih bili dolžni plačevati vsi podložniki (deloma v naturalijah), največ dohodkov pa je kralj dobival iz kraljevih domen, kjer so delale množice sužnjev
- kulturnozgodovinski pomen se kaže predvsem s širjenjem grške kulture na V
- najbolj občutljivo je bilo neravnovesje med Azijci in Grki; iranski sloji so deloma obdržali svoj vpliv in pomembne službe v državni upravi
- Parti so državi z odcepitvijo zadali močan udarec, saj so s tem tudi ločili Baktrijo od matične države, tako da se je tudi ta kmalu odcepila in z njo veliko Grkov – še slabše razmerje
- nastanek partske države pomeni začetek boja med helenističnim in iranskim svetom, na koncu katerega so se morali Grki podrediti Rimljanom, da so se sploh lahko obdržali na tem prostoru
- Ptolemajska država:
 - ozemeljsko sklenjena in notranje urejena država (med vladanji Ptolemaja I.-III.) je bila s pomembnimi zunanjimi posestmi najbolj izrazita pomorska sila v Sredozemlju
 - bistveno bolj homogeno domače kmečko prebivalstvo, tradicija starega Egipta, ki se je kazala v upravi, organizaciji svečeništva in templjev ... ; še vedno dežela pisarjev; gosta poselitev – malo novih mest (Aleksandrija, Ptolemaida)
 - strogo centralizirana država, kralj je imel izredno velika pooblastila, vsak podanik pa se je lahko v primeru spora obrnil nanj
 - razdelitev na okraje, ki so jih upravljali strategji+finančni upravniki+posebni funkcionarji (nadzorniki obdelovalne zemlje); okrajji so se delili še na manjše enote s svojimi upravnimi aparati; v sredini 2. stol. nove upravne enote epistrategije; zunanje posesti so upravljali nekakšni podkralji z vsemi pooblastili, kasneje sekundogeniture
 - vojska je bila sestavljena iz Makedoncev in najemnikov različnih narodnosti, ki so jih naselili na državnih zemljiščih; vojaški garnizoni so bili v pomembnejših mestih; kasneje se je število Makedoncev zmanjšalo, zato so v vojsko začeli vključevati tudi domačine; močno kraljevo ladjevje
 - Ptolemajci se niso vmešavali v verske zadeve in so bili zaščitniki vplivne duhovščine, nadzorovali so jo le gospodarsko, kasneje so templjem podeljevali naziv azila
 - najbogatejša helenistična država, glavni vir dohodkov je bila zemlja, izkoriščanje „kraljevih kmetov“, ki so morali zanjo plačevati zakupnino in velike dajatve, tudi vse ostale kategorije so kralju prinašale dohodke na osnovi izpopolnjenega davčnega sistema; zaradi dobrega namakalnegasa pridelali velike količine žita
 - ostala agrarna in obrtna proizvodnja je bila organizirana na podlagi kraljevih monopolov v kraljevih delavnicah; Aleksandrija je postala največje пристanišče za trgovino z vzhodom in zahodom (tekstil, papirus, steklo); Ptolemaj II. je dal očistiti vodno pot med Sredozemljem in Rdečim morjem in imel pod nadzorom glavna izhodišča karavanskih poti
 - država se od merkantilističnih v novem veku razlikuje predvsem po polietničnosti
 - zadnji padel kot žrtev rimske ekspanzije v 1. stol. pnš

- Država Antigonidov:
 - najmanjša, pretežno fevdalna struktura, glavna kraljeva opora mali posestniki (hkrati vojaki v falangi), močne vezi med Makedonijo in Grčijo, slednji se z makedonsko nadoblastjo niso nikoli sprijaznili; najpomembnejši mesti: Solun in Demetriada
 - moč Makedonije je sprva temeljila na ljudski vojski, kasneje so pritegnili še najmnjšo vojsko; dualistična zgradba Makedonija – grške dežele; upravno je bila razdeljena v okraje; mesta niso imela avtonomije ampak vlogo upravnih središč posameznih okrožij
 - priključene dežele so upravljali strategji, grške dežele pa podkralj z rezidenco v Korintu; pri Grkih so bile splošno osovražene makedonske vojaške posadke in tiranski režimi, ki so jih Makedonci podpirali
- Ostale državne tvorbe v helenističnem svetu:
 - v 3. stol. se ne oblikuje nobena močnejša državna tvorba; v 2. stol. Pergamon postane vodilna država v Mali Aziji
 - zaton polis, izoblikovali sta se dve zvezi: Ajtolska in Ahajska, ki nista vključevali nekdanjih polis, obema pa je manjkala hegemonija in osrednja oblast, da bi se lahko razvili v zvezni državi
 - na vzhodu je pomembna trgovska metropola postal Rodos, njegova volga je podobna zahodnim Sirakuzam, ki so zadnji vzpon doživele pod Hieronom II. in nikoli niso postale pravo helenistično kraljestvo – vladarski kult se ni nikoli razvil
- Zaton in propad helenističnih držav v 2. in 1. stol. (zgodovinski okvir):
 - šibko ravnovesje se je podrlo po nastopu brezvladja v Egiptu; makedonsko uveljavljanje interesov v Egejskem morju je izzvalo reakcijo Rodosa in Pergamona, ki sta za pomoč prosila Rim, ki je v drugi makedonski vojni po bitki pri Ksenofalah porazil Makedonijo, jo ozemeljsko zmanjšal in razglasil svobodo Grkov
 - Selevkidska država je zavzela južno Sirijo in Palestino in se začela uveljavljati v Mali Aziji in v Egejskem morju, kar je ogrožalo Rodos in Pergamon (še posebej po Antiohovi povezavi z ubeglim kartažanskim vojskovodjo Hanobalom in Ajtolsko zvezo), zato sta spet poklicala na pomoč Rim, ki se je povezal z Ahajsko zvezo in v Antiohovi vojni z bitko pri Magneziji porazil Selevkide, ki so z mirom v Apameji izgubili skoraj celotno Malo Azijo
 - Rim je vedno bolj intenzivno posegal v odnose med grškimi državami; vzpon Makedonije pod Perzejem je bil najbolj na poti Pergamonu – tretja makedonska vojna, po porazu v bitki pri Pidni je bila Makedonija praktično ukinjena, kaznovali pa so tudi vse njene grške zaveznice
 - Makedonci se niso mogli sprijazniti z izgubo državnosti, vendar so vse njihove poskuse obnove oblasti zatrli in razglašena je bila rimska provinca Makedonija
 - nekaj let kasneje se Rimljani obrnejo tudi proti svojim zaveznikom in razpustijo Ahajsko zvezo, ki se je preveč okrepila, uničijo Korint ter ozemlje zveze spremenijo v provinco Ahajo
 - Pergamon je bil testamentarno zapuščen Rimu – provinca Azija
 - sledila je notranja rimska kriza, ki je mejila na državljansko vojno; to je omogočilo krepitev protirimskega razpoloženja v Mali Aziji – pontski kralj Mitridat VI. je razširil svojo oblast do province Azije, Rim se je odzval šele ko se je odpor začel širiti proti Grčiji (Atene, Bojotija stopijo na Mitridatovo stran); po treh Mitridatovih vojnah, ki so bile vse za Rim zelo uspešne, so si Rimljani podredili celotno Malo Azijo, mitridatsko državo so spremenili v provinco Bitinija in Pont, ostanke selevkidske države pa v provinco Sirijo; maščujejo se tudi polis

- helenistični svet je pogosto postal bojišče rimske državljanske vojne – tako v času bojev med Cezarjem in Pompejem (bojišče od Tesalije do Egipta in Male Azije), kot v zadnji veliki državljanski vojni med Antonijem in Oktavijanom v Egiptu (zaradi Antpnijeve dinastične povezave z njim), ki je samostojnost izgubil kot zadnja helenistična država; ni bil spremenjen v provinco, ampak je bil direktno priključen k državi – ozemlje s posebnim statusom kot neposredna posest Oktavijana
- Osrednja vprašanja:
 - oblikovanje in razvoj odnosa med orientalskimi in grško civilizacijo in s tem povezano zlitje kultur ter specifični razvoj dežel
 - specifični razvoj posameznih držav; vloga ženske kot vladarice
 - pravni in diplomatski vidik meddržavnih odnosov, politično-strateški in gospodarski motivi
 - državna ideologija: država se je pojmovala kot vladarjeva osebna last, na oblikovanje idej je vplivala filozofija in publicistika
 - študije o daljnem vzhodu v času helenizma – Baktrija, partska država, Indija ... na podlagi numizmatičnih virov, arheoloških najdb in indijskih virov o Grkih

TEMELJNE ZNAČILNOSTI HELENISTIČNE CIVILIZACIJE:

- Prostor in čas:
 - po obsegu svetovna, širjenje je omogočilo tretjo grško kolonizacijo, ki je povzročila širjenje grške kulture – grščina je postala svetovni jezik, širilo se je atiško pravo (osnove za nastanek skupnih osnov pravnega reda), gimnasion je postal središče kulturnega življenja, na vzhod se je razširilo tudi gledališče
 - mestna civilizacija, mesta po Hipodamovih načrtih, novost je bila prisotnost kraljevega dvora v mestih – celotne mestne četrti s palačo, vojaškim garnizonom in sakralnimi ter gospodarskimi središči; mesta po velikosti, ureditvi, značaju in sestavi prebivalstva bistveno drugačna kot v prejšnjih dobah
 - s širjenjem grške kulture je postala Grčija vedno bolj obrobna, temu primeren je bil tudi zaton na kulturnem območju (nova središča Aleksandrija, Antiohija, Pergamon), deloma so se obdržale le Atene
 - žarišča kulturnega življenja postanejo dvori – tudi tu zaton polis
 - spremembe v razvoju civilizacije so se kazale tudi v načinu življenja, mentaliteti in življenjskem idealu ljudi – vojne in nestabilne razmere so prinesle eksistenčno stisko, lakoto, krizo, kar je pospeševalo širjenje razbojništva in piratstva; grški človek je postal spricho zatona polis politično neaktiven – občutek pasivnosti in nemoči, približal se je položaju nepolnopravnih državljanov; razmere so se zelo spremenile tudi za negrško prebivalstvo, ki je z grško-makedonsko nadoblastjo prvič prišlo v stik s to kulturo, ki mu je bila vedno bolj privlačna
 - sprememba v mentaliteti – od akterja k žrtvi dogodkov, se je odražala tudi v velikem vplivu boginje Usode in božjem čaščenju državnikov in vojskovodij
 - spremembe tudi v zasebnem življenju – tako kot v klasični dobi prevlada majhne družine, izboljšal pa se je status žensk, ki so smele že same sklepati zakonsko zvezo in so lahko dosegle tudi ločitev, poroka pa je vedno bolj postajala stvar ljubezni, kar se je odražalo tudi v kulturnem in verskem življenju
 - kljub temu je vloga ženske ostala omejena predvsem na dom in vzgojo otrok; rojstvo deklic je bilo še vedno nezaželjeno; v pravnem življenju je smela nastopati ob soglasju in prisotnosti varuha, večjo vlogo je dobila v religioznem življenju, ženske plemiškega porekla so se začele pojavljati tudi v javnosti; političnih pravic še niso imele, vendar so jih praktično izgubili tudi moški

- Aleksandrija kot največje kulturno središče helenističnega sveta:
 - akademija znanosti in umetnosti Mouseion (Ptolemaj I.) z veliko knjižnico in posebnimi raziskovalnimi instituti (astronomski observatorij, anatonski institut, živalski vrt ...), kjer so se lahko povabljeni učenjaki in umetniki posvečali le svojim raziskavam in ustvarjanju
 - druga središča (ponavadi pogojena z političnim vzponom države) so bila tudi Rodos, Sirakuze, Pergamon, občasno makedonska prestolnica Pela in predvsem na področju filozofije tudi Atene
- Razvoj na področju znanosti, religije in filozofije:
 - razvoj na področju tehnike, predvsem na vojaškem področju (oblegovalni stroji) in ladjedelništvu ter v velikih gradbenih podvigih
 - medicina – anatomija (okritje živčnega sistema, krvnega obtoka ...) in farmacija
 - botanika, fizika, astronomija; geografska odkritja
 - velike spremembe na področju religije: ponekod skoraj ateizem, boginja Usode, širjenje misterijev v kozmopolitanskih metropolah, uveljavitev božanstev negrškega, vzhodnega izvora z elementi odrešeništva, vladarski kult, razcvet magije in čarovništva
 - religija je postala vedno bolj privatna zadeva, stvar posameznika
 - za misterijske kulte je značilno posvečanje le enemu božanstvu (s tem ne zanikajo obstoja drugih), ki je prevzelo glavne značilnosti vseh ostalih in je obvladovalo vse dogajanje – henoteizem; intenzivnost se je zato v splošnem povečala; od vernikov se je pogosto zahtevala npravstvena čistost, predvsem pred obredom iniciacije, stiki med verniki so bili trdnejši („bratje in sestre“), vedno manjše je bilo spolno in socialno razlikovanje, princip odrešeništva se je kazal v preobratu od katastrofe do popolne zmage, kar so prenašali na nekatere obrede (pesem, ples, post ...), smrt je bila relativizirana (posmrtno življenje)
 - filozofske smeri so imele pogosto pomemben vpliv na politično in nasploh javno življenje; epikurejska in stoiška, med vejami se razvija predvsem etika
 - helenistična kultura se kljub zatonu helenističnih držav prenese v Rim in se v nekaterih elementih obdrži vse do pokristjanjevanja v 4. stol.

NAVZOČNOST GRKOV V DANAŠNJEM SLOVENSKEM PROSTORU IN V NJEGOVEM BLIŽNJEM SOSEDSTVU

- območje ni bilo vključeno v razvojni krog grške civilizacije, vendar je bilo pozano

MITOLOŠKO IZROČILO:

- najpomembnejše je izročilo o Argonavtih: po eni od različic naj bi se junaki v domovino vračali preko naših krajev (Apolonij z Rodosa: Črno morje – Istros/Donava - „Jonsko morje“ - Pad – Rodan in nato popolnoma fantazijsko razvodje rek na SZ), natančnejši viri so pozni:
 - Nauportus kot ustanova Argonavtov: Plinij kritizira predstave o črnomorski bifurkaciji in poimenovanju Istre po Donavi, ki se ne izliva v Jadransko morje (ladja Argo naj bi v resnici prišla po Navportu, po katerem je dobila tudi ime)
 - Emona kot ustanova Argonavtov: poročilo Zosima, po katerem naj bi Argonavti po reku pripluli do Emone, tam pustili zasnovo za razvoj tega mesta in ladjo nato odnesli do reke, ki se izliva v morje; poročilo Sozomena v Cerkveni zgodovini je precej podobno, povzame pa ga tudi Nikefor Kalist; prvi je omenil argonavtsko ustanovitev Emone pesnik Pejsander iz Larande, čigar delo je v celoti izgubljeno, izgleda pa, da je zamenjal Nauport za Emono (zanimiva je tudi podobnost s starim imenom za argonavtsko

- domovino Tesalijo Haemonia)
- ostalo mitološko izročilo:
 - geograf Strabon navaja, da naj bi Kolhidci po neuspešnem zasledovanju Argonavtov prišli do Istre in ustanovili mesto Polai/Polo (Pulj) - „mesto beguncev“, kar omenjajo tudi drugi avtorji (Plinij, Pomponij Mela); na isto izročilo se navezuje tudi ime otočja Absyrtides (Kvarnerski otoki?), ki naj bi izhajalo iz tam ubitega Medejinega brata
 - Strabon omenja tudi svetišče grškega heroja Diomeda ob izviru Timave – kult Diomeda se je v jadranskem prostoru uveljavil že v času vzpona Rodosa; podoben (vsebinsko in prostorsko) je bil kult trojanskega heroja Antenorja, ki se je razširil na Korčuli, dalmatinski obali in na Beneškem, ne pa na zahodu
 - Herodot poroča o severnem ljudstvu Hiperbojcev (srednja in vzhodna Evropa), ki so Delosu poslali darove preko drugih ljudstev – tudi čez Adrio (Jadransko morje) kot najbolj zahodno postajo – odsev prometnih povezav
 - bizantinski leksikograf Suidas sporoča legendo o mitološki ustanovitvi Viruna na Gosposvetskem polju, ki se naslanja na grški mit o Meleagru, ki je pokončal kalidonskega merjasca in ki je dal nato mestu ime (Noriki so ga poklicali Berounous – „en mož“ -> Berounion -> Virunum)

GEOGRAFSKI OPISI:

- geografsko poznavanje šibko in povezano z napačnimi predstavami
- prve omembe: Hekataj iz Mileta s konca 6. ali začetka 5. stol., slabo poznavanje na podlagi poročil fokajskih pomorščakov; o plutju Atencev po Jadranu se ni ohranilo nobeno poročilo, trgovske poti pa so jih vodile predvsem na zahodni Jadran, severovzhodni del jih očitno ni zanimal
- od 4. stol. napačna predstava o jadransko-črnomorski bifurkaciji in s tem o majhnih razdaljah med tema dvema morjema: Aristotel (opisuje tok Donave in se pri tem sklicuje na Jazonovo plovbo iz Črnega morja v Jadran, opisuje tudi neko selitev rib), Ps. Skilaks, Ps. Skimnos
- to napako zavrnete šele Strabon (doba cesarja Avgusta) in Plinij (1. stol. pnš)
- natančnost v oceni razdalje med Navportom in plovno potjo, čeprav viri o tem izhajajo šele iz rimske cesarske dobe
- Strabon sicer navede dokaj točne podatke o razdaljah, vendar pa je njegov opis rečne sistema in medsebojnih razdalj napačen

GRŠKA ZEMLJEPISNA IMENA:

- grški toponimi na našem ozemlju, problem interpretacije zaradi včasih nejasne etimologije in poznih virov
- Aegida – Koper (Plinij) je nedvomno grški
- anonimni geograf iz Ravene (8. stol.) na podlagi poznoantičnih virov omenja: Piranon (Piran), Neapolis (Novigrad); hipotetično bi lahko povezali z grškim korenem tudi Ad pirum (pyr – ogenj ali grmada; Hrušica)
- morda še poštna postaja Pyrri v hrvaškem Zagorju, zaradi enkratne in legendarne omembe neopredeljiva Arcia (v bližini Ogleja) in Archimea (v bližini Emone)
- oronimi: Okra, Karouanka (Karavanke) in Phligadia
- hidronima: Akylis in helos Lougeon (verjetno Cerknjsko jezero)

MATERIALNI VIRI:

- redki, največ iz temne, najmanj iz helenistične dobe
- najdbe iz temne dobe 9.-7. stol. kažejo na vpliv pri nakitu (polmesečne fibule)

- 7.-4. stol.: najdbe lončarskih izdelkov v Stični, Grosupljem, Mostu na Soči ... (črnofigurna in rdečefigurna keramika)
- 6.-4. stol.: uvoženi predmeti, predvsem orožje, kot luksuzno blago družbeno prestižnega značaja – v grobovih plemenskih aristokratov; iz arhaične ali klasične dobe ni nobene najdbe grškega novca na slovenskih tleh
- kultura mlajše železne dobe, ki sovпада z grško pozno klasično in helenistično dobo, odraža nekatere grške vplive, vendar ne dokazuje grške prisotnosti, saj je lahko do teh vplivov prišlo posredno; najdbe novcev so maloštevilne in posamične (Koper, Ptuj, Maribor ...) in z zelo različnim izvorom (makedonija, Egipt, Sirakuze ...), zato lahko zaključimo, da je helenizem sicer dosegel Istro, vendar je njegov prodor v notranjost Slovenije minimalen

SKLEPI:

- Grki so občasno zahajali v ta prostor, vendar je njihova navzočnost v celoti gledano šibka
- skromen uvoz grških izdelkov, omejen na višje sloje, je bil pogosto iz središč v južni Italiji, ne nujno preko grških trgovcev
- slabo geografsko poznavanje prostora dokazuje šibko prisotnost in spoznavanje ozemlja predvsem prek plovnihi poti
- večina najdb je iz 6. in 5. stol.